

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Ocak 2025

Cilt/Volume: 2025

Sayı/Issue: 1

Erken Cumhuriyet Döneminde Türk İş Gücünün Korunmasına Yönelik Uygulanan Politikalar: Olaylar, Tepkiler, Sorunlar ve Kanunlar (1930-1935)

Policies Implemented for the Protection of Turkish Workforce in the Early Republican Period: Events, Reactions, Problems and Laws (1930-1935)

Hakan Şallı*

Özet

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi yapısında önemli değişimlerin yaşandığı 1930'lu yıllarda etkisini giderek artıran işsizlik sorunu karşısında, ülkedeki Türk ve yabancı işçiler arasındaki denklemin yerli iş gücü lehine düzenlenmesine neden olan etkenleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu kapsamda hükümet tarafından atılan somut adımlar arasında yer alan ve 16 Haziran 1932 tarihinde uygulamaya konulan "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun", erken cumhuriyet döneminde Türk işçisi ve sanatkârının korunmasına yönelik takip edilen politikaların temeli olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu kanun her ne kadar Türk vatandaşlarının yaşadığı işsizlik sorununun çözümü kapsamında çeşitli çalışmalarda ön plana çıkmış olsa da kanunun hazırlanma sürecine etki eden ve bu süreci hızlandıran olaylar ile kamuoyunun yabancı iş gücüne karşı bakışı görece olarak arka planda kalmıştır.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, hakansalli@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2041-8888.

Atıf/Citation: Şallı, H. (2025). Erken Cumhuriyet Döneminde Türk İş Gücünün Korunmasına Yönelik Uygulanan Politikalar: Olaylar, Tepkiler, Sorunlar ve Kanunlar (1930-1935). *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2025 (1), 108-149.

Geliş/Received: 13.12.2024

Kabul/Accepted: 18.01.2025

Bu dönemde Türk ve yabancı işçi ile sanatkârlar arasında fotoğrafçılıktan berberliğe, inşaat işçiliğinden ayakkabı imalatına kadar neredeyse tüm iş sahalarında yaşanan istihdam geriliminin en somut yansımalarından biri de müzisyenlik mesleği ile ilgilidir. 1931 yılının Aralık ayı ortalarında kanunlara aykırı bir şekilde Romanya'dan İstanbul'a gelen Furman Orkestrası'nın şehrin en popüler eğlence mekânlarından olan Turkuaz adlı müessesede sahne almaya başlaması, bu gerilimin adeta zirve yapmasına neden olmuştur. Balkan ve Avrupa devletleri tarafından Türk müzisyenlerin kendi ülkelerinde çalışmasına müsaade edilmediği bu tarihlerde, İstanbul'da çok sayıda işsiz yerli sanatkâr bulunmasına rağmen yabancı sanatçıların tercih edilmiş olması, kamuoyunda büyük bir tepki meydana getirmiş, bu olayın “milli izzet-i nefsimizi rencide ettiği” belirtilmiştir. Dönemin gazeteleri tarafından gündemin en önemli konusu haline getirilen “Romanyalı Müzisyenler” meselesi İstanbul Belediyesi, İstanbul Valiliği, Emniyet Müdürlüğü, Dâhiliye, Hariciye ve İktisat Vekâletlerinin eş güdümlü mesaisi ile gerek hukukî gerekse iktisadi açıdan Türk vatandaşlarının lehine çözümlenmeye çalışılan resmi bir boyuta taşınmış, bu kapsamda hükûmet tarafından alınan kararların ülke çapında tatbik edilebilmesi için planlı ve programlı bir organizasyon sürdürülmüştür. 1932 yılında uygulama konulan kanun, 1934 yılının Mayıs ayında yeniden düzenlenerek daha sistematik bir hale getirilirken, kanunda yer alan boşlukların Türkiye'deki yabancı iş gücü tarafından doldurulmasının önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca Türkiye'deki bulunan yabancı işçi ve sanatkârlar, mensubu oldukları ülkelerin basını tarafından desteklenirken Türk hükûmetinin yerli iş gücünü ön plana çıkarmak için sürdürdüğü politikalar uluslararası kamuoyunda da tepkilere neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk işçi ve sanatkârı, Türk iş gücü, yabancı işçi, Romanyalı müzisyenler.

Abstract

This study attempts to reveal the factors that led to the equation between Turkish and foreign workers in the country being arranged in favor of the domestic workforce in the face of the unemployment problem that was increasingly affecting the economic structure of the Republic of Turkey in the 1930s. In this context, the “The LLw on Arts and Services Allocated to Turkish Citizens in Turkey”, which was among the concrete steps taken by the government and put into effect on June 16, 1932, is considered as the basis of the policies pursued for the protection of Turkish workers and artists in the early republican period. Although the law in question came to the forefront in various studies within the scope of solving the unemployment problem experienced by Turkish citizens, the events that affected the preparation process of the law and accelerated this process and the public opinion towards the foreign workforce remained relatively in the background. One of the most concrete reflections of the employment tension experienced between Turkish and foreign workers and artists in almost all fields of work, from photography to barbering, from construction work to shoemaking, was related to the profession of musicianship. The Furman Orchestra, which came to Istanbul from Romania in mid-December 1931, illegally, started to perform at one of the city’s most popular entertainment venues, Turkuaz, which caused this tension to reach its peak. The fact that foreign artists were preferred despite the large number of unemployed local artists in Istanbul, at a time when Turkish musicians were not allowed to work abroad by the Balkan and European states, caused a great public reaction, and it was stated that this incident “offended our national self-esteem.” The issue of “Romanian Musicians,” which was made the most important topic on the agenda by the newspapers of the period, was brought to an official dimension with the coordinated efforts of the Istanbul Municipality, the Istanbul Governorship, the Security Directorate, the Ministries of Interior, Foreign Affairs and Economy, and was tried to be resolved in favor of Turkish citizens both legally and economically. In this context, a planned and programmed organization was carried out in order to implement the decisions taken by the government throughout the country. The law, which was put into practice in 1932, was rearranged in May 1934 to make it more systematic, and it was aimed to prevent the gaps in the law from being filled by foreign labor in Turkey. In addition, while foreign workers and craftsmen in Turkey were supported by the press of the countries they were from, the policies pursued by the Turkish government to bring domestic labor to the forefront caused reactions in the international public opinion.

Keywords: Türkiye, Turkish workers and craftsmen, Turkish workforce, foreign workers, Romanian musicians

Giriş

Köse Mihalzade Mahmut Ragıp, 3 Ekim 1930 tarihli Vakit gazetesinde, Türk müzisyenlerin bir süredir yaşadığı işsizlik sorunu ve bu sorunun çözümüne dair yapılması gerekenler hakkında kapsamlı bir yazı yayımlamıştır. Mahmut Ragıp bu hususta ilk olarak mesleğinde uzman olan fakat müesseselerce “*hor görülen*” Türk müzisyenleri tarafından kurulan Profesyonel Mûsikîşinaslar Cemiyeti’nin faaliyetlerini kurumsal bir çerçevede sürdürmesine rağmen cemiyetin resmî anlamda bir yardım görmeyişinin en önemli sorun olduğuna değinmiştir. Geçimini müzik ile sağlayan 200 kadar meslektaşın haklarını korumak için kurulan bu cemiyet, görmezden gelinmeye devam edildiği takdirde hem mesleğin en geniş kazanç sahası kapanacak hem de yeni profesyonel müzisyenlerin yetiştirilmesi sekteye uğrayacaktı. Öte yandan “*ecnebi, iyi veya kötü yevmiyeci sanatkârların memlekete akın etmesi yüzünden işlerinden kovulan Türk sanatkârlarından*” kimse söz etmiyor, Türk müzisyenlerin yaşadığı işsizlik sorunu giderek artış gösteriyordu. Türk müzisyenler “*aç kalarak, kapı kapı dolaşarak, dertlerini anlatmaya çalışsalar da*” kendilerine yardım eli uzatan hiç kimse yoktur. Üstelik yevmiyeci olarak çalışan bu müzisyenlerin “*öyle alelâde çalgıcılar*” olmadığını belirten yazar, bu hususta önemli Türk müzisyenlere örnek olarak Kontrbas Mazhar Bey ile Klarinet sanatçısı Cemil Bey’i göstermiştir (Vakit, 3 Ekim 1930, 8). Özellikle Avrupa ve Mısır’da uzun yıllardır çalışan Cemil Bey, Türk müzisyenliğini yurt dışında güzel bir şekilde temsil etmiş fakat “*son senelerde, komşu memleketler, ecnebi sanatkârların hayat kazanmak için şehirlerine girmelerine izin vermemeye başladıklarından, yüksek bir klarinet ustası olan Cemil Bey, İstanbul’da çalışmaya karar vermiştir*”. Özellikle Balkan devletleri ile Avrupa ülkeleri tarafından yerli işçi ve sanatkârların korunmasına yönelik takip edilen politikalar, Türkiye’nin de benzer bir tutum sergileyerek “Küçük Sanatlar Kanunu”nu hazırlamasına neden olmuştur. Yerli işçi ve sanatkârların haklarını belirlemek ve korumak hususunda ilk kez 1869 yılında Almanya’nın resmi bir adım attığının belirtildiği bu kanunda, daha sonra Bulgaristan’ın kendi iç dinamiklerine uygun olarak benzer bir kanun hazırladığı ardından Fransızlar, Avusturyalılar, Çekoslovaklar ile Romenlerin bu politikayı takip ettiği belirtilmiştir (BCA, 490.1.0.0 / 1437. 1. 2). Öte yandan Ragıp Bey her ne kadar yabancı sanatkârların komşu ülkeler tarafından kabul edilmediğini belirtse de aslına bakılırsa bu durum, ileride de değinileceği üzere, 1929 yılında yaşanan ekonomik krizin dünya çapında ortaya çıkardığı sorunların çözümüne yönelik uygulamaya konulan yaygın iktisat politikalarından biriydi. Nitekim 1932 yılının Haziran ayında yerli işçi ve sanatkârların istihdamında yaşanan ve önü alınamayan işsizlik sorununun giderilebilmesi için Türkiye de benzer bir uygulamaya başvuracaktı (Talas, 1991, 90).

Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul'da Turkuaz Lokantası'nda çalışmaya başlayan Cemil Bey ve arkadaşları, müessesenin sahibi Puriç tarafından bir "*hıyanete uğrayarak*" işten çıkarılmış ve yerlerine Furman Orkestrası isimli bir Romen müzisyen ekibi getirilmiştir. Cemil Bey daha önce Bükreş'te bulunduğu sırlarda birer Fransız ve Belçikalı müzisyenden teşkil ettiği orkestra ile İstanbul'daki Cercle Muscovit¹ isimli bir Rus müessesesinde çalışmaya başlamış ancak işletmenin sahibi, Cemil Bey'in Türk olduğunu fark ettiğinde imzalanan kontratı iptal etmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Cemil Bey, yeniden Bükreş'e dönmek zorunda kalmıştır. Öte yandan Ruslar ile İtalyanlar arasında kurulan olumlu ilişkilerin ardından bu iki ülke "*millettaşlarından hiçbir mûsikîşinasın açıkta kalmamasına dikkat ediyor; ancak muhtaç kaldıkça Türk müzisyen alıyorlardı*". Ayrıca bir yıl önce İstanbul'da uzun bir süre çalışan Bulgar orkestrası, kısa süre sonra yeniden şehre gelecek ve "*Türk müzisyenlerin hakkını yemeye başlayacaktı*". Yine İstanbul'da bulunan bir sinema, film gösterimi öncesinde ve aralarında sahne almak üzere bir İspanyol orkestrası ile anlaşmıştı. Ragıp Bey, Türk müzisyenlerin haklarının gazeteler tarafından savunulmasına rağmen İstanbul'un "*bir ecnebi istilasî ile karşı karşıya kaldığını*" belirterek "*bunun sonu ne olacak?*" sorusunu sormaktadır. Yazara göre tüm Avrupa ve komşu ülkelerde olduğu gibi alınacak ilk tedbir, turne yapan virtüözler hariç, yabancı müzisyenlerin İstanbul'a gelmelerine izin verilmemesiydi. Bu hususta ikinci olarak Profesyonel Mûsikîşinaslar Cemiyeti'nin resmen tanınması gerekmektedir ki "*bu iki madde tatbik edildiği gün, Türk ve memleket gençlerinden mürekkep temiz milli orkestraların her yeri tuttuğu, birçok kimselerin açlıktan kurtuldukları görülecektir*". Ragıp Bey, son olarak görüştüğü işsiz müzisyenlerden birinin kendisine söylediği şu sözler ile Türk müzisyenlerinin ortak temennisine değinerek yazısını sonlandırmaktadır; "*Azizim, bize vatanımızda ekmeğimizi kazanmak imkânını iade etsinler. Açız! Çocuklarımız var. Dâhiliye ve Hariciye vekâletlerinin seri karar ve himmetlerini, işsiz sanatkârlar beklemektedirler, rica etmektedirler*" (Vakit, 3 Ekim 1930, 8).

Aslına bakılırsa ülkede yaşanan işsizlik sorunundan olumsuz etkilenen tek meslek dalı müzisyenlik değildi ve bunun en önemli nedenlerinden biri 1929 yılında meydana gelen ve

¹ Dâhiliye Vekâleti'nin aylık mecmuası olan İdare Dergisi, "*Cumhuriyet'in Onuncu Yıldönümü Münasebetiyle Fevkalâde Nüsha*" başlığını verdiği 67. sayısında, vekâletin 10 yıl içerisinde yaptığı işlere rapor olarak yer vermiştir. Bu kapsamda seyrüsefer talimatnameleri başlığı altında şu bilgiler yer almaktadır; "*Rus ihtilâli dolayısıyla memlekete birçok mülteci Rus dolmuş ve bunlar memleketin iktisadî ve içtimâî nizamında bir anarşi unsuru olmak istidadını göstermeğe başlamışlardı. Bunların memlekete serbestçe girmeleri ve seyahat etmeleri, birçok mahzurları tevhit etmesi itibarıyla bir takım kuyut ve şurutâ tâbi tutmak zarureti hâsıl olmuş ve bu maksat ile ilk olarak 2/7/340 tarihli seyrüsefer talimatnamesi yapılmıştır*". Bu talimatnameler daha sonra memleketin siyasî ihtiyaçlarına ve değişen şartlara uygun olarak 1930 ve 1931 yıllarında iki defa güncellenmiştir, bk. *İdare*, Y. 6, S. 67, 29 Ekim 1933, s. 21.

büyük buhran olarak isimlendirilen ekonomik krizdi. Kuzey Amerika ve Avrupa'yı merkez almasına rağmen sanayileşmiş ülkelerin neredeyse tamamında etkisini gösteren büyük buhranın ortaya çıkardığı önemli ekonomik sorunlardan biri, işsizliğin artışı olmuştur (Talas, 1991, 90). Ancak Türk işçi ve sanatçısının muzdarip olduğu işsizlik sorununun temeli 1929 öncesine uzanmaktadır. 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi yapısının belirlenmeye çalışıldığı İzmir İktisat Kongresi'nde dile getirilen sorunlar arasında işsizlik önemli bir yere sahipti. Kongreye katılan çiftçi, tüccar, sanayici, işçi ve sanatkâr gruplarının gündeme getirdiği işsizlik sorununun önemli nedenleri arasında Türkiye'deki yabancı uyruklu kişilerin iş hayatına katılımlarının kolay ve yüksek oranda olması gösterilmiştir (Makal, 2007, 90). İstanbul Umum Amele Birliği tarafından kongreye sunulan raporun 5. maddesinde bu durumdan duyulan rahatsızlık açık bir şekilde belirtilmiş ve ülkede sürdürülmekte olan mesleklerin tamamının “*hâkim ve emin unsur olan Türk*” işçi ve sanatçıları tarafından yapılması gerektiği belirtilirken, 6. madde de ise bir meslek grubunda yabancı işçi istihdamı ihtiyacının ortaya çıkması halinde bu işçilerin Türk işçiler ile aynı şartlarda çalıştırılması ve aynı haklara sahip olması gerektiğinin altı çizilmiştir (Ökçün, 1971, 165, 433). Bu kapsamda ilk olarak 21 Mart 1926 tarihinde uygulamaya konulan bir kararname uyarınca, ülkede gelişen ve gelişmekte olan sanayi dalları ile doğru orantılı olarak artış gösteren yabancı işçi istihdamının önüne geçebilmek için, sürdürülen imar faaliyetlerinde Türk usta ve işçilerin tercih edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Deniz, 2016, 32). Bu kapsamda Türk işçilerinin hukukî haklarını güvence altına alabilmek için Dâhiliye, Ticaret, Nafia, Maliye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletleri ile Evkaf Müdüriyet-i Umûmiyesi'nden seçilerek oluşturulacak bir komisyon kurulması ve komisyonun ilgili kişilerle görüşmeler yaparak Türk usta ve işçilerinin istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 30. 18.1.1/ 18.21.6). Ancak ilerleyen süreçte yaşanan sorunlar göz önüne alındığında uygulamaya geçirilen kararname istenilen sonucu vermediği gibi müteahhit ve işletmelere yapacakları imar faaliyetlerinde Türk işçisinin tercih edilmesi hususunda yapılan çalışmalar ise tavsiye olmaktan öteye geçememiştir. Öte yandan ülkedeki mühendis ve mimar sayısı göz önüne alındığında bu meslekleri icra eden yabancı vatandaşların istihdam edilmesine yönelik hazırlanan layihanın uygulamaya konulmasının ardından (Vakit, 24 Ocak 1931, 2) bu kişiler, Isparta Milletvekili Hafız İbrahim'in de belirttiği üzere “*milli saiklerle yurt dışından işçi ve amele getirmeye devam etmişlerdir*” (BCA, 30.10.0.0/8.46.8).

1926 yılında hayata geçirilen ve Türk vatandaşlarının istihdamına öncelik veren uygulamanın bir benzerini, 28 Mayıs 1927 tarihinde kabul edilen 1055 sayılı Sanayi-i Teşvik

Kanunu takip etmiştir. Söz konusu kanun ile sanayi alanında yapılacak yatırımlar başta olmak üzere yeni açılacak çalışma sahalarında takip edilecek politikalarda Türk vatandaşların istihdam edilmesi karar altına alınmıştır. Kanununun 28. maddesi uyarınca, yabancı uyruklu kişilerin sanayi müesseselerinde sadece müdür ve muhasebeci olarak görev yapabileceği, bunun dışında kalan tüm memur ve işçilerin Türk olması gerektiği belirtilmiştir. Bu kanun, ülkede yaşanmakta olan işsizlik sorununa somut bir çözüm üretmeye çalışması bakımından önem arz etmektedir (Yılmaz, 2024, 512).

1923 İzmir İktisat Kongresi'nden 1929 yılında meydana gelen büyük buhrana kadar geçen süreçte, takip edilen iktisat politikaları yatırımcılara destek verilmesini öngören liberal anlayıştan korumacı ve devletçi bir anlayışa evrilmiş, özellikle “korumacılık” yaklaşımı işçi, esnaf ve sanatkârlara yönelik takip eden politikalarda kendisini açıkça göstermiştir (Boratav, 1992, 264-305). Öte yandan iktisadi gelişmeyi bağımsızlığın temelinde değerlendiren Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele'nin ardından sürdürülecek sıradaki savaşın iktisadi sahada olduğunu belirterek, “*İstiklalin en önemli temeli iktisadiyattır*” ifadesini kullanmıştır (Sayar, 1973, 1-2). Bu doğrultuda Atatürk'e göre özellikle Milli Mücadele döneminde cephe ve cephe gerisinde önemli faaliyetlerde bulunan esnaf ve sanatkârlar, toplumun önemli bir parçasıydı. Bu nedenle esnaf ve sanatkârların korunması, menfaatlerinin gözetilmesi, devletin sorumluluğu altında olmalıydı (Yılmaz, 2012, 63). Ancak dönemin basınına göre, 1931 yılı sonunda Türkiye'deki işsiz sayısı 100.000'e ulaşmıştı (İlkin, 1978, 253). Aynı yılın sonunda İstanbul'a gelen ve Türk müzisyenlerin “*ekmeği ile oynayıp, onların aç kalmasına sebep olan*” Romanyalı müzisyenler, hem kamuoyunda büyük bir tepkiye neden olmuş hem de kısa bir süre sonra uygulamaya geçirilecek kanun ve kararların en önemli sebepleri arasında yer almıştır.

“Milli İzzet-i Nefsimize Zarar Veren Bir Mesele”: Romanyalı Müzisyenler

18 Aralık 1930 tarihli Vakit gazetesi, İstanbul'daki Turkuaz adlı işletmenin daha önce de olduğu gibi genellikle yurt dışından getirdiği sanatçı ve müzisyenlere bir yenisini eklediğini ve Romanya'dan Furman isimli bir orkestra ile mukavele imzaladığını belirtmiştir. Oysa seyrüsefer talimatnamesinde (BCA, 30.18.1.2/15.74.10; BCA, 30.18.1.2/25.8.5; Cumhuriyet, 11 Aralık 1930, 3) açıkça belirtildiği üzere Türk vatandaşları tarafından yapılmasına karar verilen mesleklerin yabancı kişilerce icra edilmesi yasaklanmıştı. Bu talimatname kapsamında “*ecnebi piyasa çalgıcılarının da memleketimizde sanat yapamayacakları*” açıkça belirtilmişti. Söz konusu uygulama göz önüne alındığında heyet-i vekiliye, kanuna aykırı olan bu durumu sadece bir gün içerisinde çözerek Romen müzisyenleri sınır dışı edebilirdi. Üstelik Romanya Hükûmeti bir süre önce çalışmak için Romanya'ya giden Türk müzisyenleri ülkeye almamış, bunun

üzerine Türkiye Köstence Konsoloshanesi de Romen müzisyenlere İstanbul'a girmeleri için vize vermemişti. Aslına bakılırsa Romanya, diğer Balkan ve Avrupa ülkelerinde de uygulandığı şekilde (BCA, 490.1.0.0 / 1437. 1. 2) öncelikle kendi müzisyenlerine iş imkânı tanımış, bu nedenle Türk müzisyenlerin çalışmasına müsaade etmemişti (Vakit, 18 Aralık 1930, 1). Öte yandan “*mesele burada da bitmiş değildir*”, zira Romen müzisyenlerin İstanbul'a gelebilmesi için bizzat Romanya'ya giden Turkuaz müessesesinin sahibi Puriç, burada müspet bir netice alamayınca konu hakkında İstanbul Valiliği'ne başvuru gerçekleştirmiştir. İstanbul Valiliği de Romen müzisyenlerin İstanbul'a gelebilmeleri için Köstence Konsolosluğu'na telgraf çekerek bu kişilere vize verilmesini istemiştir. Köstence Konsolosluğu tarafından kısa süre önce Romen Hükûmetinin Türk müzisyenlere karşı göstermiş olduğu yaklaşım ileri sürülerek Romen müzisyenlere vize verilemeyeceği, “*mukabele bilmişil yapıldığı*” ifadeleriyle belirtilmiş, fakat Romen müzisyenler bir şekilde İstanbul'a gelmiş ve çalışmaya başlamışlardı. Aslına bakılırsa ilerleyen dönemde yaşanacak pek çok gelişmenin özeti niteliğinde olan bu haber, gerek yerel ve merkez hükûmetin gerekse kamuoyunun gündeminde uzun bir süre kalmıştır (Vakit, 18 Aralık 1930, 6).

Konuyu ilk günden itibaren kamuoyunun gündemine taşıyan Vakit gazetesi, 22 Aralık 1930 tarihinde yayımlanan sayısında “*Bugün 3'üncü Gün Hala Defedilmeyecekler Mi?*” başlıklı bir haberle, Romanyalı müzisyenler hakkında verilecek kararı yakından takip ettiğini göstermiştir. Gazetenin konu hakkında hazırladığı haberler incelendiğinde, meselenin milli bir zemine oturtulmaya çalışıldığı ve yaşananların Türk sanatçılar için onur kırıcı olduğuna yönelik söylemlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Romen müzisyenlerin sadece vize cezası vererek “*kollarını sallaya sallaya şehre çıkmaları*” ve bu da yetmezmiş gibi tanıdıkları kişilere imalı bir şekilde “*işte biz böyle geliriz*” şeklinde sözler sarf ettiklerinin belirtilmesi, bu hususta ön plana çıkmaktadır. Gazete, Romen müzisyenleri İstanbul'a davet eden Puriç ve işlettiği Turkuaz hakkında ise şu tanımlamaya yer vermiştir; “*Kesemizden geçinen ve sözleriyle, hareketleriyle, Türk milletine hakaret etmekten geri kalmayan Puriç Efendi'nin Turkuaz'ı*”.

Romanya'ya giden Türk müzisyen heyetinin Romen Hükûmeti tarafından ülkeye alınmamasına karşılık olarak Romen müzisyenlerin Türkiye'ye gelmek için yaptığı başvuru, Türkiye Cumhuriyeti Köstence Konsolosluğu tarafından kendilerine vize verilmeyerek ret edilmişti. Ancak Romen müzisyenler “*esrarengiz*” bir şekilde İstanbul'a gelmiş ve gerek Türk müzisyenlerini gerekse toplumu küçük gören davranışlarda bulunarak “*milli izzet-i nefsimizi rencide*” etmeye başlamışlardı. Yapılan inceleme neticesinde Romen müzisyenlerin pasaportlarını İstanbul'da vize ettirdiklerinin anlaşılmış olması ise “*hayretleri daha da*

artırmış” ancak her ne olursa olsun bu kişilere Türk müzisyenlerine uygulanan muamelenin aynısının gösterilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Halkın dilinde dolaşan dedikodulara da bir son vermek için İstanbul Valiliği’nin “*Türkiye Cumhuriyeti’nin milli izzet-i nefsi adına*” gerekli olan muameleyi bir an önce gerçekleştirmesi gerektiği belirtilirken, Vali Yardımcısı Fazlı Bey’in konu hakkındaki açıklamalarına da yer verilmiştir. Fazlı Bey, meseleyi tetkik ettiklerini belirtirken, söz konusu müzisyenlerin hepsinin Romen olmadığını, içlerinde İngiliz ve İtalyanların da bulunduğunun tespit edildiğini aktarmıştır. Romen müzisyenlerin vize meselesini ise cezaî ücret ödeyerek hallettikleri belirtilmiştir. Öte yandan Turkuaz’ın sahibi Puriç ile Furman Orkestrası hakkında görüşen Vakit gazetesi muhabirinin aktardıklarına göre orkestrada 2 Romen bulunurken diğer müzisyenlerin bir kısmının Çek bir kısmının ise Avusturyalı olduğu anlaşılmıştır. Halk arasında konuşulmaya başlanan bir başka meseleye de değinen Puriç, Romen müzisyenlerin İstanbul’a gelmesi için Vali Muhittin Bey’in herhangi bir telgraf çekmediğini, onları getirmek üzere kendisinin Romanya’ya gittiğini fakat vize konusunda yaşanan sorunlar nedeniyle eşi vasıtasıyla İstanbul’da resmî bir müracaat gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Puriç’in bu açıklamasının ardından Romen müzisyenlerin İstanbul’a nasıl geldiğini soran muhabir, “*bu sizi ilgilendirmez*” cevabını almış ve bunun üzerine “*Peki niçin buradaki yerli çalgıcıları istemiyorsunuz?*” sorusunu yöneltmiştir. Puriç, İstanbul’da iyi yerli müzisyenler olmadığı gibi bu müzisyenler “*çalmaya başlar başlamaz herkes kalkıp gitmektedir*” cevabını vermiştir. Romanyalı müzisyenler, Türk olduğu için daha önce Romanya’da çalışmasına izin verilmeyen sanatkar Cemil Bey’e ise şu haberi göndermiş ve kendisini küçük düşürmeye çalışmışlardır; “*Cemil Bey’e selam söyleyiniz, işte biz böyle geliriz*” (Vakit, 22 Aralık 1930, 1-2).

Konuyu gündeme taşıyan gazetelerden bir diğeri de Cumhuriyet’tir. Meseleyi her ne kadar Vakit gazetesi gibi milli söylemler üzerinden değerlendirmese de Romen müzisyenlerin İstanbul’a nasıl geldikleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Cumhuriyet’e göre bu yaşananların sorumlusu İstanbul Valiliği olarak değerlendirilse de yapılan incelemeler, valiliğin yabancı sanatkarların ülkeye girişini engelleyecek bir talimatnameye sahip olmadığını, böyle bir uygulamanın sadece hükûmet tarafından yapılabileceğini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan söz konusu müzisyenler, vize işlemini ceza ödeyerek gerçekleştirmiş ve hatta ikamet izni dahi almışlardı. Son olarak bu müzisyenlerin Romen değil Macar olduğu belirtilmekteydi (Cumhuriyet, 22 Aralık 1930, 2).

Vakit gazetesi yaşananların ardından “*efendiler gideceksiniz*” başlığı altında “*sizi vilayet defedemiyor mu, hükûmet kovacaktır!*” diyerek özellikle Dâhiliye Vekâleti’nin bu konuyu hızlı

bir şekilde çözüme kavuşturması gerektiğinin altını çizmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bir inceleme gerçekleştiren Vakit, daha önce Romanya’da çalışmasına müsaade edilmeyen Türk sanatkarların nasıl geri çevrildiğini de içeren kapsamlı bir yazı yayımlamıştır.

Vakit gazetesinin valilik nezdindeki incelemeleri tıpkı Cumhuriyet gazetesi gibi benzer sonuçları ortaya çıkarmıştır. İstanbul’da valilik tarafından yapılacak tahkikatın tamamlanmasının ardından hazırlanacak rapor, Dâhiliye Vekâleti’ne bildirilecek ve Romen müzisyenlerin akıbeti belli olacaktı. Ancak İstanbul Valiliği’nin üzerinde durduğu başka bir husus daha vardı. Daha önce Romanya’ya kabul edilmeyen Türk sanatkarlar bu durumu kendilerine bildirecek bir müracaat gerçekleştirmiş olsaydılar, Romen müzisyenlere karşı aynı muamelenin tatbik edilebileceği düşünülmekteydi (*Vakit*, 23 Aralık 1930, 1). Ancak Vakit gazetesine göre vilayet büyük bir yanılğı içerisindeydi. Yaşananların en başına dönülecek olursa Bükreş konsolosumuz, Türk sanatkarlarını Romanya’ya kabul etmeyen Romen Hükûmetinin bu tavrına karşılık “*mukabele bilmisil*” esasına dayanarak Puriç’in Romanya’dan getirtmek istediği müzisyenler için vize vermemişti. Ancak yine de İstanbul’a gelen müzisyenler, “*Romanya’da pasaportumuzu vize ettirmek için vakit bulamadık*” diyerek, vizesi olmayan kişiler için iki misli cezayı ödemeyi kabul etmişler ve 10 lira ödeyerek İstanbul’a girmişlerdi. “*Turkuaz lokantasına kurularak sanatlarını icra etmeye başlayan*” bu müzisyenlerin bir an evvel İstanbul’dan çıkarılmaları gerekirken, valilik bu kapsamda hazırlanmış bir talimatnamenin olup olmadığından dahi tam olarak haberdar değildi. Öte taraftan iki misli ceza ödeyerek Türkiye’ye giriş hakkı sadece Türk olan ve ülkeye giriş hakkına sahip milletlerin vatandaşları için takip edilen bir uygulamaydı. Üstelik yurt dışındaki bir Türk konsolosu tarafından ülkeye girişlerine izin verilmeyen yabancıların Türk limanlarından herhangi birine gelip buradaki memurları bir şekilde ikna edip ceza ödeyerek ülkeye girmelerine göz yummak da doğru değildi. Ayrıca Romen müzisyenler İstanbul limanına geldiklerinde gerçeği saklamayıp, “*bize Bükreş konsolosu şu sebepten dolayı vize vermedi. Burada iki misli ceza verelim ve ülkenize girelim*” diyerek durumu izah etseler idi Türk memurlarının kendilerini kabul edip etmeyeceği de ortaya çıkacaktı; “*Şüphesiz yok ki hayır*”. Dolayısıyla hem hükûmet memurlarına “*yalan söyleyen*” hem de ülkede ikamet izni alarak çalışmalarına izin verilen bu müzisyenlerin ödüllendirilmesi oldukça yanlıştı. Son olarak şayet her yabancı, Türkiye’ye iki misli cezaî vize harcı vererek girecek olursa yurt dışındaki Türk konsoloslarına verilen vize uygulamasının da bir hükmü kalmayacaktı (*Vakit*, 23 Aralık 1930, 1).

Yapılan incelemelerin ardından, daha önce Romanya’ya kadar giden fakat ülkeye alınmayan Türk sanatkarlarının geri döndürülmesinin nasıl gerçekleştiği hakkında da bilgiler

edinilmişti. Buna göre hanende Agopos ve Safinaz Hanım ile keman sanatçısı Agopos ve Salim Beyler ile iki sanatçının daha yer aldığı bir Türk mûsikî heyeti, Pazarcık'ta gazinocu Ohannes Efendi ile anlaşarak, İstanbul'dan Romanya'ya gitmişlerdi. Gemi limana yanaştığı sırada Romanya Hükûmeti bu heyeti ülkeye almayacağını beyan etmiş hatta müzisyenlerin vapurdan çıkmalarına dahi müsaade etmemişti. Bu esnada Türk konsolosları meseleye dahil olarak çeşitli teşebbüslerde bulunmuş, Türk mûsikî heyetinin Romanya'ya alınması için çaba göstermiş, Ohannes Bey vapura gelerek sanatçıların ülkeye kabul edilmesi için dil dökmüş fakat tüm bunlara rağmen bir netice alınamamıştı. Üstelik benzer bir olay ilerleyen tarihlerde de yaşanmıştır. Kanun sanatçılığı yapan Serope isiminde bir Türk vatandaşı, gerekli pasaport ve vize işlemlerini tamamladıktan sonra Romanya'nın Piteşti kasabasındaki bir gazino sahibi ile ücrette anlaşmış hatta hukukî bir engel ile karşılaşmamak adına avukatlık desteği de almıştı. Serope, Türkiye'ye dönüp ekibini hazırlayıp yola çıkacağı sırada haber gelmiş ve kendilerinin Romanya'ya girişlerine asla müsaade edilmeyeceği belirtilmiştir; “*Çünkü Romanya toprakları dâhilinde ancak Romen sanatkârları çalgı çalacak ve yalnız onlar kazanacaktır*” (Vakit, 23 Aralık 1930, 1).

Tüm bunlar olup biterken Furman Orkestrasının İstanbul'da bulunmaya devam etmesi toplumun bir kesimini “*asabileştirmiş*” ve bu hususta Vakit gazetesine birçok mektup gönderilmiştir. Söz konusu mektuplardaki ortak fikir, Türk sanatkârlarına kapılarını kapayan bir ülkenin sanatçılarına aynı muamele gösterilmesi gerekirken, üstelik konsolosumuz da bu doğrultuda hareket etmişken, “*bu adamlara kucak açmanın*” doğru olmadığı yönündeydi. Ayrıca bu sanatçılar, sahibi de yabancı olan bir gazinoda milli servetimizi tüketmekle birlikte Türk sanatçıları da değersiz göstermeye çalışmaktaydı (Vakit, 23 Aralık 1930, 1-2). Duruma tepki gösteren ve özellikle de Puriç'in açıklamalarından rahatsız olan bir diğer kesim ise Garp Mûsikî Sanatkârları Cemiyeti olmuştur. Bu husustaki tepkilerini bir mektupla dile getiren cemiyet, “*Puriç'e evvela şunu söyleyelim ki*” diyerek başladıkları yazıda, kendisinin İstanbul'da iyi Türk müzisyen bulunmadığına yönelik açıklamalarını eleştirmiştir. Nitekim Puriç bu sözleriyle Türk müzisyenleri değersizleştirmeye çalışmış fakat Turkuaz'da sahne alan ve performansından memnun olunmayıp herkesin kalkıp gittiği sanatçıların Türk değil kendisinin “*Avrupa'dan getirdiği Bulgar sanatçılar*” olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan kendisinin övgüyle söz ettiği Furman Orkestrasının ise sanatla ilgisi olmayan “*güzel yüzlü insanlarla allı pullu elbiseler giyinmiş mankenlerden başka bir şey*” olmadığı belirtilmiştir. Mektubun sonunda Türk müzisyenlerine hak ettiği değerin verilmesi gerektiği belirtilerek, Furman

Orkestrasının ne kadar gayret ederse etsin, “*ana vatanının sanatkâr çocuklarının*” yanına dahi yaklaşamayacağı belirtilmiştir (*Vakit*, 23 Aralık 1930, 1-2)².

Vakit gazetesi, bir yandan İstanbul’daki incelemelerini sürdürürken diğer yandan Ankara ile de görüşmelere başlamış, Dâhiliye Vekâleti’nin Romen müzisyenlerin İstanbul’a girmelerini “*hayretle karşıladığını*” ve buna sebep olanları ortaya çıkaracağını belirtmiştir. Başkent nezdinde sürdürülen çalışmalar, Dâhiliye Vekâleti’nin bu konudan Vakit gazetesinin yaptığı haberler aracılığıyla bilgi sahibi olduğunu göstermiştir. Bu hususta kendisi ile görüşülen Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı Hilmi Bey de “*hadiseyi Vakit’te gördüm. Malumatım yoktur*” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Anlaşılan o ki Bükreş konsolosunun vize izni vermemesine rağmen Romen müzisyenlerin ülkeye nasıl girdikleri Ankara’da da hayretle karşılanmıştır.

Sürdürülen araştırmaların kapsamı genişletildikçe, gerçeğin daha farklı olabileceği ihtimali de belirmeye başlamıştır. Öyle ki elde edilen son bilgilere göre Romen müzisyenlerin İstanbul’a girişinde ilgili memurların vazifelerini ihmal etmiş olabilecekleri yüksek bir olasılık olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Nitekim Turkuaz Lokantası’nın sahibi Puriç’in daveti üzerine İstanbul’a gelmek için Bükreş konsolumuzdan vize almak isteyen Romen müzisyenler, olumsuz cevap alınca Bükreş’te bulunan Puriç bunun için teşebbüste bulunmuş fakat istediği sonucu elde edememişti. Bunun üzerine İstanbul’daki eşine telgraf çeken Puriç, konuyu valilik makamına taşımıştır. İstanbul Valiliği, Romen müzisyenlere vize verilmemesinin nedenini Bükreş konsolumuza sormuş ve daha önce Türk müzisyenlerin Romanya’ya girmelerine hükümet tarafından müsaade edilmediği için mukabele bilmisil yapılması zorunluluğunun ortaya çıktığı, bu nedenle de Romanyalı müzisyenlerin pasaportlarının vize edilmediği cevabı verilmiştir. İstanbul Valiliği aldığı bu cevap üzerine, Romen müzisyenlerin ülkeye girişlerinin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen Romen müzisyenler kısa bir süre sonra İstanbul’a girmiş ve sanatlarını icra etmeye başlamıştır. Vakit’e göre “*herkesin hayretini çeken nokta*” da tam olarak bu husustur. Bükreş konsolosunun İstanbul Valiliği’ne ilettiği cevabın, pasaport işleri ile vazifeli olan memurlara tebliğ edilmiş olması gerektiği göz önüne alındığında, ortaya çıkan ihtimal Romen müzisyenlerin ülkeye girişlerinde ilgili memurların bu müsaadeyi bilerek vermiş oldukları anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla Romen müzisyenlerin Türk memurlarını kandırdığı ve gerçeği anlatmadıkları ihtimali ortadan kalkmaktaydı. Vakit son olarak, bu konunun da hükümet tarafından ayrıca incelenmesini ve

² Turkuaz Lokantası’nda çalışan Furman Orkestrası hakkında dönemin basınında yapılan yorumlar için bk. “Turkuazda müdekkik bir insan neler görebilir, neler öğrenebilir?”, *Vakit*, S. 4650, 18 Aralık 1930, s. 6. Turkuaz aynı zamanda pek çok önemli organizasyona ev sahipliği de yapmıştır, “Türkuvaz’da kraliçemiz şerefine ziyafet, *Cumhuriyet*, S. 2409, 19 Ocak 1931, s. 2.

Romen müzisyenlerin İstanbul'da bir gün daha kalmamaları gerektiğini belirtmektedir. Gazetenin Ankara'dan elde ettiği bilgilere göre, haberler başkentte ciddiyetle takip edilmekte olup, Hariciye ve Dâhiliye vekâletleriyle birlikte Emniyet-i Umûmiye Müdürlüğü konuyu tetkik etmekte; mukabele bilmisil muamelesinin yakın bir zamanda uygulanacağı ifade edilmektedir (*Vakit*, 24 Aralık 1930, 1-2).

İstanbul Valiliği'nin konuya dair net bir açıklama yapmaması ve kamuoyundan gelen tepkiler doğrultusunda bir tutum sergilememesi üzerine, meselenin “*milli izzet-i nefse*” verdiği zarar üzerindeki vurgular farklı bir alana çekilerek daha da belirgin bir hale getirilmiştir. “*Vali Bey, Vali Muavini Bey bu suale de cevap isteriz*” başlığı altında yayımlanan haberde, şehir bandosunda yer alan şehit çocuklarının gözyaşları içerisinde sarf ettiği şu sözlere yer verilmiştir; “*Bize yazıktır. Mademki biz de ileride şunun ve bunun keyfi için ecnebi çalgıcıların bizi aç bıraktığını göreceğiz, şu halde bizi çalgıcı yapmakla hayatımıza kastetmiş olmuyor musunuz?*”. Çocukların bu soru karşısında beklediği cevabı ise *Vakit* vermiştir; “*Muhakkak!*”.

Vakit gazetesinin, milli izzet-i nefsimize bir tecavüz olarak değerlendirdiği bu hadise etrafında takip ettiği yayıncılık politikası, başta İstanbul olmak üzere ülkenin büyük bir kısmında ilgi uyandırmıştır. Daha önce ifade edildiği üzere gazeteye yazılan mektupların yanı sıra telefon eden hatta matbaaya kadar gelerek memnuniyetlerini bildiren vatandaşlar, gazetenin bu konudaki yayınlarının devam etmesini talep etmişlerdir.

İstanbul Belediyesi'nin yetim çocuklar için açtığı bando ve konservatuarda, geleceğin mûsikî sanatkârları yetiştirilmesine rağmen yabancı müzisyenlerin tercih edildiğini gören bu çocuklar ve konservatuar talebeleri geleceklerinden endişeye düşmeye başlamıştır. Nitekim bu çocuk ve talebeler, Romen müzisyenler örneğini göz önüne alarak “*yarın kendi topraklarında işsiz kalabileceklerini*” düşünmekte ve sanatlarını icra edebilecek kuvvet ve cesareti kaybetmekten korkmaktaydılar. İşler böyle devam ederse mûsikîşinaslık ülkede yalnız zenginlere mahsus bir sanat halini alabilirdi. Bu çocuk ve talebeler, Romen müzisyenlerin İstanbul'a girmesi karşısında önlem alamayan ve henüz bir teşebbüste bulunmayan belediyeye şu haklı soruyu sormaktaydılar; “*Eğer, biz de ağabeylerimiz gibi ecnebi sanatkârların karşısında işsiz kalacaksak, ne diye bize kunduracılık öğretmiyorlar da yarın bizi aç bırakacak bir işi öğretiyorlar?*” (*Vakit*, 25 Aralık 1930, 1-2).

Konuyu *Vakit*'in haberlerinden öğrenen Dâhiliye Vekâleti ise meseleyi tetkik etmek için İstanbul Valiliği'nden bilgi isteyerek inceleme başlatmıştır. Dâhiliye Vekâleti'nin başlattığı inceleme “*Bir Türölü Bitemedi*” başlığı ile aktarılırken bu sırada daha önemli bir gelişme

meydana gelmiştir. Hariciye Vekâleti tarafından hazırlanmaya başlayan küçük sanatların himayesi ve Türklere hasrı hakkındaki kanun layihası, bu münferit mesele özelinden hareketle Türk işçisi ve sanatçısının yaşadığı sorunları milli bir zemin üzerinde çözmeyi ve bir daha benzer sorunların yaşanmamasını amaçlamaktaydı (*Vakit*, 29 Aralık 1930, 2).

Vakit gazetesinin şehir bandosundaki çocukların dile getirdiklerine yer vermesi, İstanbul Valiliği'nin dikkatini çekmiş ve valilik tarafından gazeteye bir cevap verilmiştir. Ancak bu cevap yaklaşık 1 aydır İstanbul'da bulunan ve sanatlarını icra eden Romen müzisyenler ile ilgili değil Darülaceze'deki mûsikî mektebinin düzeni ve işleyişi hakkındaydı. Buna göre söz konusu mektepteki disiplin yerinde olmakla birlikte bando şefliği ise talebelerinin başka meselelerle uğraşmasına engel olmaktaydı. Haliyle verilen bu cevap üzerine Vakit gazetesi, “*Biz mûsikî mektebinde disiplin yok mu dedik? Bando şefliği şöyle çalışıyor, böyle çalışıyor mu dedik? Hayır, biz, memlekete gelen Romen çalgıcılardan bahsettik*” diyerek konunun farklı bir tartışma alanına çekilmesine tepki göstermiştir (*Vakit*, 9 Ocak 1931, 1). Üstelik bu meselenin memleketin geleceği ile ilgili bir konu olduğunun farkına varan genç neslin gösterdiği bu tutumdan memnun olunması gerekirken, bu gençleri susturmaya çalışmak milli menfaatlere uygun düşmemekteydi. Vilayetten cevap vermesi beklenen soru bir kez daha şu şekilde tekrarlanmıştır; “*Niçin memlekette ellerini, kollarını sallayarak dolaşan, Türk sanatkârlarının zararına ve Türk ailelerinin sefaletine, hatta ölümüne mukabil icrayı sanat eden bu yabancılara müsamaha ediliyor?*”. Valiliğin ilk olarak bu konuyu çözüme kavuşturması gerektiği Darülaceze'deki talebeler için bir tahkikat yapmasının ise doğru olmadığı belirtilmiştir (*Vakit*, 9 Ocak 1931, 7).

Ülkenin Romen Müzisyenlerden “Arındırılmasına” Yönelik Hazırlanan Genelge

Vakit gazetesinin 1 aydan uzun süredir kamuoyunun gündemine getirdiği hatta Ankara bürokrasisini haberdar ettiği bu konu, Dâhiliye Vekâleti'nin almış olduğu karar neticesinde çözümlenme aşamasına getirilmiştir. Gazete bu gelişmeyi “*Türkiye'deki bütün Romen Çalgıcılar Çıkarılıyor*” başlığı ile duyurmuştu. Bu karar her ne kadar gecikmiş olsa da memnuniyetle karşılanmıştır. Romanya Hükûmeti'nin 7 Haziran 1929 tarihinde almış olduğu karar uyarınca kapılarını tüm yabancı müzisyenlere kapaması ve Türk müzisyenleri kabul etmemesi nedeniyle kendilerine aynı şekilde mukabele edileceği ve başta İstanbul'dakiler olmak üzere tüm vilayetlere Romen müzisyenlerin ülke dışına çıkarılmaları ve bir daha da kabul edilmemesine yönelik bir genelge gönderilmiştir (*Vakit*, 18 Ocak 1931, 1).

Ankara'dan gönderilen bu genelge, İstanbul'a da ulaşmış ve kararın uygulanması için Polis Müdürlüğü'ne gerekli tebliğ yapılmıştı. Turkuaz'da çalışan yabancı müzisyenlerden ikisinin Romen olduğunun valilik tarafından polis müdürlüğüne bildirilmesi üzerine derhal bu iki kişi hakkında gerekli olan işlemlere başlanmıştır (*Cumhuriyet*, 19 Ocak 1931, 2). Akabinde İstanbul'da Romen vatandaşı olan başka müzisyenlerin olup olmadığı da tetkik edilmiş ve aynı işlemin tespit edilenler için de uygulanması gerektiği belirtilmiştir (*Milliyet*, 19 Ocak 1931, 2). Hiç şüphesiz Romen müzisyenler hakkında verilen ve tatbik edilmeye başlanan bu karardan en fazla müteessir olan kişilerden biri de Turkuaz'ın sahibi Puriç olmuştur. Ne var ki “*memleketimizde kendisine karşı yalnız hürmet, muhabbet ve refah bulmuş olan bu zat*” elde edilen bilgilere göre Roman müzisyenler sınır dışı edildikten sonra bu kez farklı milletlere mensup müzisyenleri İstanbul'a getirmeyi planlamaktadır. Ancak Puriç bu hususta ne kadar direnç gösterirse gösterirsin en nihayetinde küçük sanatların sadece Türkler tarafından icra edilebilmesine yönelik hazırlanan layiha neticesinde “*memleketin öz evlatlarından olan Türk sanatçıları istihdam etmek mecburiyetinde kalacaktır*”. Öte yandan hükûmet tarafından alınan bu karar Türk müzisyenleri bir hayli memnun etmiş, Türk müzisyenler haklarını savunan Vakit gazetesine bu vesileyle teşekkürlerini iletmişlerdir. Hatta Beyoğlu'nda bulunan mûsikîşinaslar kahvesinde Romen müzisyenlerin ülke dışına çıkarılması kararını öğrenen çok sayıda Türk müzisyen, bu kararı birbirlerinin boynuna sarılarak kutlamışlardır. İstanbul Vali Yardımcısı Fazlı Bey ise alınan bu kararın ne zaman tatbik edileceğine dair yaptığı açıklamada, uygulamanın Polis Müdürlüğü'ne tebliğ edildiğini belirtmiştir. İstanbul Polis Müdürü Ali Rıza Bey ise “*hükûmetin Romen çalgıcıları hakkında verdiği emri şimdi aldım. Yarın (bugün) işlerine nihayet verilecek ve ilk vasıta ile hudut haricine çıkarılacaklardır*” ifadelerini kullanmıştır (*Vakit*, 19 Ocak 1931, 3).

Bu kararın gecikmesinin önemli sebeplerinden biri, İstanbul Valiliği'nin yapması gereken tahkikatı tamamlayamaması ve Ankara'nın da oldukça geç bilgilendirilmesidir (*Vakit*, 20 Ocak 1931, 3). Alınan kararın iki aşamalı olarak uygulamaya geçirilmesi planlanmış bu kapsamda ilk olarak Romen müzisyenlerin işlerine son verilmesi ardından da ilk vasıta ile ülke dışına çıkarılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Vali Yardımcısı Fazlı Bey de Romen müzisyenlerin sanat faaliyetlerini sona erdirerek ülke dışına çıkarılacaklarını Turkuaz'ın sahibi Puriç'e resmi olarak tebliğ ettiklerini ifade etmiştir. Ancak Furman Orkestrasının faaliyetlerine devam edeceği, zira bu kararın sadece Romen vatandaşlar için uygulanacağı diğer milletlere mensup müzisyenlerin şimdilik ülkede kalabilecekleri ancak hazırlanmakta olan layiha ile onların da ülke dışına çıkarılacağı belirtilmiştir (*Vakit*, 20 Ocak 1931, 3).

Kararın vilayetlere tebliğ edilmesinin ardından 3 gün geçmesine ve İstanbul Valiliği ile Polis Müdürlüğü arasındaki koordinasyon hızlı bir şekilde sağlanmış olmasına rağmen kararın henüz tatbik edilmemesi, meselenin farklı bir boyutuyla gündemde kalmasına neden olmuştur. “*Biraz Sürat!*” başlıklı haberde bu durum eleştirilmiştir. Nitekim Polis Müdürü Ali Rıza Bey, Pazartesi günü, yani dört gün önce yaptığı açıklamada Romen müzisyenlerin ilk vasıta ile hudut haricine çıkarılacağını belirtmişti. Ancak İstanbul’dan Romanya’ya ilk vasıta olarak her gün tren, haftada iki defa vapur seferi olmasına ve Salı günü de Köstence’ye bir vapur hareket etmiş olmasına rağmen Romen müzisyenlerin hala İstanbul’da bulunması kamuoyundaki tepkilerin artmasına ve yön değiştirmesine neden olmuştur. Öte yandan ülke dışına çıkarılacak Romen müzisyenlerin sadece 2 kişi olmadığı ileri sürülmüş, İstanbul’da ve Ankara’da hâlihazırda çalışmakta olan 7 Romanyalı müzisyenin daha olduğu belirtilmiştir. Bu konuyu da detaylı bir şekilde ele alan Vakit gazetesi, söz konusu Romen müzisyenlerin isimlerini ve nerede çalıştıklarını tespit etmiş, kendilerine gerekli tebligatın ilgili kurumlar tarafından yapılabilmesi için elde ettiği bilgileri paylaşmıştır. Buna göre “*Ambasadörde piyanist Goldenberg, Beyoğlu’nda sabık Şanuar, şimdi Salon Rujda kemancı İstingaç, Beyoğlu’nda Lüks’te kemancı Jan, Papağan Bar’da Büyük Onçika, Fransız Tiyatrosu’nda Küçük Onçika ve Hristo, Santral Bar’da Saksofon Mirça ve Ankara Merkez Bar’da kemancı Guleska*” İstanbul’da çalışan Romen müzisyenlerdir (*Vakit*, 22 Ocak 1931, 3).

Romen müzisyenlerin ülkeden çıkarılmasına dair verilen kararın tatbiki için gerekli evrakların hazırlanmaya başlandığı anlaşılırken bu durum, söz konusu kişilerin ilk vasıta ile sınır dışı edilmelerine dair bir uygulamanın olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bir yandan Furman Orkestrasında bulunan Romen müzisyenlerin sınır dışı edilmesi için resmi işlemler sürdürülürken diğer yandan Vakit gazetesinin verdiği isimleri inceleyen Polis Müdürlüğü, İstanbul’daki diğer Romen müzisyenleri tespit etmeye çalışmıştır (*Vakit*, 23 Ocak 1931, 3). İstanbul’da bulunan Türk müzisyenler ise Cumhuriyet Halk Fırkası binasına giderek teşkilat başkanı Ali ve Cemil Beyler ile görüşmüş ve kendilerinden bazı temennilerde bulunmuştu. Türk müzisyenlerin ilk talebi hiç şüphesiz İstanbul’daki bazı müesseselerin yabancı müzisyen çalıştırmasının engellenmesine yönelik olmuştur. Bu hususta Romen müzisyenler meselesi de ele alınırken, Türk müzisyenlerinin bir araya gelerek cemiyetlerinin gelişim gösterebilmesine yönelik konular üzerinde de görüşülmüştür (*Vakit*, 25 Ocak 1931, 3).

Romen müzisyenlerin ülkeden çıkarılmasının hemen ardından hazırlıklarına daha önce başlanan, küçük sanatların Türk vatandaşlarına hasrı hakkındaki talimatname, 26 Ocak 1931 tarihinde heyet-i vekiliye sunulmuştur. Bu talimatname ile kabotaj kanununda da belirtilmiş

olan Türklere hasrolunan iş ve sanatlardan başka seyyar satıcılık, şoförlük, hamallık, otel-apartman- pansiyon bekçiliği, nakliye vasıtaları sürücülüğü, başgarsonluk istisna olmak üzere genel garsonluk ve emsali sanatlar, bütün ticari muamelat, devlet ve hükûmetçe tayin edilecek işler, Türk vatandaşlarına hasr edilmiştir. Öte taraftan Türkiye’de sanatlarını icra edecek meşhur ve uluslararası müzisyenlerin emniyet genel müdürlüğünün müsaadesi ve hars heyetinin uygun görmesi halinde ülkeye gelebileceği belirtilmiştir. Bu hususta bir istisna olmak üzere sanatları uluslararası akademilerce tasdik edilmiş olan oyun sanatkârları ise özel müsaade ile Türkiye’ye gelebilecektir. Talimatnamenin hazırlanmasıyla birlikte İstanbul’da hâlihazırda bulunan yabancı sanatçıların sayısı ve milliyetleri belirlenmiş, bu sanatçılar dışında başka hiçbir sanatçının şehre alınmayacağı karar altına alınmıştır. İstanbul’da; 1 Macar, 2 Avusturyalı, 1 Alman, 15 İtalyan, 3 İspanyol, 3 İngiliz, 4 Fransız, 8 Yunan, 1 İranlı, 11 Çek, 1 Arnavut olmak üzere toplamda 67 yabancı sanatçı bulunmaktadır (*Vakit*, 26 Ocak 1931, 2).

Türk Müzisyenlerini Bir Araya Getiren Kurumsal Yapı: İstanbul Mûsikî Sanatkârları Cemiyeti

Vakit gazetesi, aynı yılın Mayıs ayı sonunda Romen müzisyenler konusunu bir kez daha gündeme getirerek, Türk müzisyenlerini himaye etmek için kurulmuş olan Garp Mûsikî Sanatkârları Cemiyeti’nin faaliyetlerine değinmiştir. Çalışmalarını bir yılı aşkın süredir devam ettiren ve Türk müzisyenlere mesleki olarak çeşitli yardımlarda bulunan cemiyet, bu kapsamda önemli bir işe daha imza atarak tüm Türk müzisyenlerinin cemiyete kayıt olabilmesi için İktisat Vekâleti’ne müracaat gerçekleştirmiştir. İktisat Vekâleti ise cemiyetin bu talebini incelemiş, talepte belirtilen gerekçeleri yerinde bularak tüm müzisyenlerin cemiyete kayıt olabilmesinin önünü açmış ve konunun resmiyete kavuşabilmesi için gerekli evraklar Dâhiliye Vekâleti’ne sevk edilmiştir. Kısa bir süre içerisinde kararın çıkması ve tüm vilayetlere tebliğ edilmesi beklenirken, bu suretle “*memleketin yerli sanatkârları, kendilerine sırf ecnebi oldukları için iltifat edilen bazı çalgı heyetlerinin gayri kanuni hareketlerine karşı himaye edilmiş olacaktı*” (*Vakit*, 30 Mayıs 1931, 7).

Türk müzisyenleri adına kurumsal anlamda yaşanan bu gelişmenin ardından aynı yılın Ekim ayında, hükûmet tarafından alınan bir karar doğrultusunda esnaf cemiyeti mahiyetinde bulunan iki farklı mûsikî cemiyetinin aynı anda faaliyet gösteremeyeceğinin tebliğ edilmesi üzerine, alafanga ve alaturka müzisyenler tek bir çatı altında birleşmeye karar vermişlerdir. Bu kapsamda Garp Mûsikî Cemiyeti’nin Beyoğlu’ndaki merkezinde her iki taraf cemiyetine mensup müzisyenlerin bir araya gelmesiyle bir toplantı gerçekleştirilmiş ve alaturka müzisyenlerin cemiyete katılmasına karar verilmiştir. Kapsamı ve üye sayısı genişleyen

cemiyet “İstanbul Mûsikî Sanatkârları Cemiyeti” adını almıştır. Cemiyetin yeni ismi belirlendikten sonra idare heyetinin tespit edilebilmesi için seçim yapılmış, heyet azalıklarına alafranga mûsikî mensuplarından Mazhar, Cemil, Necip Beyler, alaturkacılardan ise İhsan Fahri ve Bahri Beyler seçilmişlerdir. Toplantıya katılan hükûmet denetçisi Kadri Bey bir açıklama yaparak, bu toplantı vesilesiyle mûsikî sanatkârları için yegâne cemiyetin kurulmuş olduğunu, hâlihazırda faaliyette bulunan Alaturka Mûsikî Teavün Cemiyeti’nin sadece içtimai bir teşekkül olarak faaliyetlerini sürdürebileceğini belirtmiştir. Öte yandan söz konusu cemiyete mensup olup da piyasa da fiilen çalışmayan amatör müzisyenler, İstanbul Mûsikî Sanatkârları Cemiyeti’ne kabul edilmemişlerdir. Cemiyet kâtibi umûmisi Recep Suat Bey ise yabancı müzisyenlerin meydana getirdiği rekabet ve genel işsizlik nedeniyle Türk sanatkârlarının önemli bir kısmının sanatları haricinde işlerle meşgul olduklarını belirtmiş, böylece cemiyetin hangi konularda ön plana çıkması gerektiğinin altını çizmiştir. Toplantıda, cemiyetin her ay bir araya gelerek müzisyenlerin dertlerinin dinlenilmesi, Tepebaşı’nda, Darülbedayi Tiyatrosu’nda alafranga ve alaturka müzisyenlerin katılımıyla seri halinde konserler verilmesi, İstanbul’un kurtuluş tarihi olan 6 Ekim günü, bayram merasimine iştirak edilerek mûsikî tezahüratı yapılmasına dair kararlar alınmıştır. Cemiyete mensup müzisyenlerin 200’ü alafranga, 150’si alaturkacı olup, toplam üyelerin 15’i kadın, 80’i ise yabancı müzisyenlerden meydana gelmektedir. Cemiyet, ilk toplantısının ardından hükûmet nezdinde bazı tespit ve temennilerde bulunmuştur. Söz konusu tespit ve temenniler maddeler halinde şu şekildedir;

1. *Ecnebi mûsikîşinasların Avrupa’dan gelmeleri menedilmelidir.*
2. *Gramofonlara takılan hoparlör tesisatı yerli müzisyenleri felce uğrattığından bunların ağır vergiye tabi tutulması veya kaldırılması.*
3. *Sinemalara Avrupa’da olduğu gibi filmde evvel ve perde aralarında konserler verilmesi için müzisyenlerin kabul edilmesi.*
4. *Bütün müzisyenlerin mukavele ile çalışmasının temini.*
5. *Piyasada 90 kadar işsiz mûsikîşinas vardır.*
6. *Çalışma ücretleri dört liradan iki buçuk liraya inmiştir.*
7. *Cemiyet işsizlere iş bulmaya çalışacak, asgari bir ücret tarifesi yapılarak tatbiki için belediyenin yardımı istirham edilecek.*
8. *Ücretlerin her çalgı yerinin ehemmiyetine göre tatbik edilerek üzere azami 6, asgari 2 lira olması uygun görülmüştür (Milliyet, 1 Ekim 1931, 5).*

Türkiye'deki Yabancı Artist ve Sanatçılar

Romen müzisyenler meselesini kamuoyunun gündemine getirmekle birlikte bu konudan Ankara bürokrasisinin haberdar olmasını sağlayan Vakit gazetesi, 28 Kasım 1931 tarihli sayısında “*Türk Artistleri, Yabancı İthalâta Bin Kat Faik Bir Vaziyettir!*” başlıklı bir yazı yayımlayarak ülkedeki yabancı artistlere gösterilen ilgi ve alakanın nedenlerine değinmiştir. Buna göre yurt dışından Türkiye’ye para kazanıp, biriktirip, gitmek üzere gelen artistler iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan ilki barlarda, sahnelerde dans eden dansçılar ikincileri ise müzisyenlerdir.

Barlarda ve sahnelerde dans eden artistler genellikle Orta Avrupa’dan özellikle de Macaristan’dan ve Avusturya’dan ülkemize gelmektedirler. Bu artistlerin “*sanat kıymetleri %90 oranında 0’dır*”. Bu artistlerin Türkiye’ye gelmekteki öncelikli amacı, vücutlarını sergileyerek para kazanmaktır; “*zira bunlar, kendi memleketlerinde bir sahneye çıkmak şöyle dursun, büyük şehirlerde dolaşamazlar bile. Küçük şehirlerin en adi gece kahvelerinde, en fena şartlar altında*” çalışan bu artist kadınlar, kendi ülkelerinde genel olarak “*bir ihracat malı*” olarak değerlendirilmektedir. Bu tür artistlerin anlaşmalarını hazırlayıp yürüten, sanat faaliyetlerini organize ederek, artistin kazancından belirli bir yüzde kazanan ve kendilerine emprezaryo denilen komisyoncular, bu artist kadınları arayıp bulurlar ve Türkiye’ye gelmesine ön ayak olurlardı. Güzellik ve kabiliyet olarak ön plana çıkanları Amerika’ya veya Mısır’a gönderen bu emprezaryolar, diğerlerine ise “*üç beş kuruş avans vererek bir iki tuvalet yaptırıp, bir dans mualliminin zavallılara üç sıçrama, dört taklak öğretmesinin ardından*” Türkiye’deki acenteler vasıtasıyla, barlarda iş bulurlar ve anlaşmanın yapılmasıyla birlikte İstanbul’a gönderirlerdi. Yolculuk masraflarını, kendisini kabul eden müesseseden temin eden bu artist kadınlar İstanbul’a geldikleri gün adeta beş parasız bir haldedir. Kontratları genellikle bir aylık olarak düzenlenen artistlerin İstanbul’da çalıştıkları günler için kazandığı ücret, güzellik ve kabiliyeti göz önüne alınarak belirlenir ve asgari 6, azami ise 14 - 15 liraya kadar gündelik bir kazanç elde ederlerdi. Bir aylık çalışmanın sonucunda müessese, bu artistin performansından dolayı müşteri sayısını artırıp müşteri tutabilmişse, kontrat bir ay süreyle uzatılmaktadır. Aksi bir durumda ise acente, bu artisti Türkiye’nin başka bir şehrine ve genellikle Ankara’ya göndermektedir. Artistin performansı beklenenin altında kaldığında Ankara’dan sonraki durağı İzmir devamında ise Adana ve Trabzon olmaktadır. Ancak bu artistler ülkenin her neresine giderse gitsin değişmeyen tek bir şey vardı o da “*her gittiği yerde rasgeldiği zenginlerin parasını çekip, memleketine dönüp, kazandığı servetle ömrünün sonuna kadar*” yaşamaktı.

Öte yandan bu artistler bireysel olarak çalışabildikleri gibi, iki veya üçer kişilik gruplar halinde de sahne alabilmekteydi. Bu tür dans gruplarından ikili olanların günlük ücretleri, 14 ile 30 lira, üç kişilik dans gruplarının ise 15 ile 45 lira arasında değişmektedir. Yedi, sekiz genç kızdan oluşan ve balet adı altında dans eden artist toplulukları da benzer bir yevmiye kazanmaktaydılar. Dans sanatçıları hususunda son bir söz söyleyen Vakit gazetesi bu artistlerin yıllık olarak Türkiye’den kendi ülkelerine götürdükleri paranın ortalama bir hesapla 1,5 milyon liradan fazla olduğunu belirtmiştir.

Yazar “*gelelim çalgıcılara*” diyerek Türkiye’deki bir diğer artist grubu müzisyenler hakkında detaylı bilgiler vermeye başlamıştır. Ancak bu hususta ilk olarak Türk müzisyenlere karşı özellikle İstanbul’da meydana getirilen olumsuz algıya değinmiştir. Nitekim son zamanlarda Türk müzisyenler için “*Efendim, bizde çalgıcı da var mı? Böyle bestekâr mı olur? Böyle mûsikî mi olur?*” gibi söylemlerin sıkça tekrarlandığı ve bu sözlerin üzerine “*insanın, bütün iddialara elinin tersiyle bir tokat vurup susturası geliyor*” ifadelerine yer verilir. Türk müzisyenlere karşı gösterilen bu anlamsız tepkinin bir yansıması olarak İstanbul’daki müesseselerin bir kısmı yurt dışından müzisyen getirmeye devam etmekteydi. Nitekim Kasım ayının ortasında İstanbul’a gelen Bianco isimli ve on müzisyenden meydana gelen Güney Amerikalı grup buna dair verilebilecek örneklerden biriydi. Tango çalan bu müzisyenler, Beyoğlu’nda iki üç müessesede günde bir iki saati geçmeyecek şekilde sanatlarını icra ediyorlardı. Vakit gazetesi, bu noktada Bianco müzik grubuna verilen ücretin fazlalığına değinerek milli servetin yurt dışına çıkmasını eleştirmekteydi; “*Biliyor musunuz, bunlara günde kaç para veriliyordu? Tam iki yüz lira*”.

Bianco adlı müzik grubunun, “*müzikten az çok anlayan*” kişiler tarafından ayırt edici bir özelliği olmadığına hemen fark edilebileceği ifade edilirken, gurubun sadece son iki yıldır İstanbul’da çokça reklamının yapıldığı ve kendilerine sırf bu nedenle iki yüz lira verildiği belirtilmiştir. Öte taraftan yaklaşık olarak altı, yedi ay önce memleketin en iyi müzisyenlerini toplayan Garp Mûsikîşinasları Cemiyeti, yirmi kişilik bir heyet halinde bir senfonik caz heyeti teşkil etmiş ve aynı müesseselere günde kırk liraya çalışacaklarını belirtmişlerdir. Ancak “*on kişiye iki yüz lira veren bu müesseseler, yirmi kişiye kırk lira vermediler, reddettiler*”.

İstanbul’da yabancı müzisyenlere gösterilen bu ilgi daha ziyade kısa süre önce Romen müzisyenlerin ülke dışına çıkarılması olayından “*akıllanmayan*” müesseseler tarafından sergilenmekte ve “*kimisi zenci, kimisi beyaz olmak üzere mütemediyen İstanbul’a ecnebi çalgıcılar getirterek bunlara yüksek ücret vermeye*” devam etmekteydiler. Yerli müzisyenlere iş verilmemesi, müesseselerin himaye etmeye mecbur olduğu bu müzisyenleri adeta aç kalmaya

ittiği gibi kendilerinin iyi birer sanatçı olmadığına yüzlerine söylenmesi ise üzüntülerini bir kat daha artırmaktaydı. Tüm bunlara rağmen yurt dışından artist adı altında “beyaz kadın ithalati” yapılmakta dolayısıyla yerli sanatçıların ekmeğiyle oynanmaya devam edilmekteydi. Hâlbuki “hiçbir devlet hatta Mısır ve Irak bile ecnebi çalgıcı ve artist kabul etmemektedir. Romanya’ya giden mûsikîşinaslarımızı bu memleket derhal bize iade etmiş, kabul edip çalıştırmamıştır”. Yurt dışında Türk sanatçılara gösterilen bu muamele ve diğer ülkelerin kendi sanatçılarını korumaya yönelik uygulamalarına rağmen “bu lüzumsuz ve lüks ithalatın” sınırlandırılması gerektiği şu şekilde belirtmiştir. “Ecnebi çalgıcıların memleketimizi kendileri için bir kazanç yeri, bir Amerika olarak telâkki etmeleri ve aç kurtlar gibi şehirlimize saldırdıkları yetişmiyormuş gibi, Beyoğlu’nda bulunan birkaç bar, birahane ve sinema da ecnebi artistlerini mütemadiyen başımıza musallat etmekle meşguldürler”. Romen müzisyenler nezdinde yaşanan olumsuzlukların sebebi olan Turkuaz ise bu kez bir Macar müzisyen grubunu İstanbul’a getirirken, Beyoğlu’nda Boston isimli bir barda ise Yunan müzisyenler sanatlarını icra etmekteydi. Bu müesseselerin dışında Dore ve Novotni isimli müesseseler de Macar kadın artistlerden meydana gelen orkestralar getirtmişti.

Yabancı müzisyenlere özellikle İstanbul’daki yabancı müessese sahipleri tarafından gösterilen bu ilgi kabul edilebilir olsa da “işin en şayan-ı hayret tarafı çok iyi tanıdığımız bir Türk tarafından idare edilen Muleruj müessesesinin de yine böyle bir niyete kalkışmasıdır. O da bir Macar orkestrası getirtmek istiyormuş”.

Vakit gazetesi, bu konuyu sonlandırırken “artık katiyen anlaşılmalıdır ki” diyerek Türkiye sınırları içinde para kazanan müesseselerin her şeyden evvel sanatkârlarımızı himaye etmesi, onları topluma tanıtması hatta bunu bir görev olarak yapması gerektiğini belirtir ve son söz olarak şu ifadeleri kullanır; “biz, artık ecnebilerden bıktık, biraz da kendi adamlarımızı görelim, seyredelim, dinleyelim” (Vakit, 28 Kasım 1931, 5).

Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun ve Hazırlık Süreci

Bu dönemde yaşananların ardından İktisat Encümeni, 30 Aralık 1931 tarihinde bir toplantı gerçekleştirerek, Türk işçi ve sanatçıların bir süredir yürürlüğe girmesini beklediği yabancıların yapamayacakları sanatları konu edinen layihayı müzakere etmiş ve kanun tasarisına bazı maddelerin ilave edilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu layiha, iktisat encümeninin ardından adliye ve hariciye encümenlerince de müzakere edilecek ve nihai şeklini alması için heyet-i umûmiyeye sevk edilecektir. Layihada yapılan düzenlemelerin akabinde

yabancı uyruklu kişilerin Türkiye’de yapamayacakları işler şu şekilde belirlenmiştir; kimyagerlik, baytarlık, gümrük komisyoncuları, esham ve tahvilât, zahire ve ticaret borsalarında mübayaacılık, arabacılık, şoförlük, şoför muavinliği, umûmi nakliye vesaitinde su, tenvirat ve ticaret işlerinde daimi veya muvakkat işçilik, ayak satıcılığı, hamallık, fırıncılık, garsonluk, alelumum müessesat ve kumpanyalarda bekçilik, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik.

Romen müzisyenler konusunun gündemi ve bürokrasiyi bir hayli meşgul etmiş olması, iktisat encümeninin layihaya bu hususta bir kayıt düşmesiyle kendini göstermiştir. Buna göre sanayi-i nefise erbabından olan sanatkârlar hariç tutulmak üzere ecnebi artistleri, dansözleri, dansörleri, çalgıcılar ve muganniler Türkiye’de çalışamayacaktır. Yalnız suni aza ve mûsiki aletleri imâl eden ecnebi sanatkârlar, hükûmetten müsaade almak şartıyla çalışmaya devam edebilecektir. Yine devlet müesseselerinde ve belediyelerde istihdamları zaruri olan mütehassıslar da heyet-i vekile kararıyla çalışabileceklerdir. Yurt dışından münferit olarak getirtilen mütehassıslar ise en az altı aylık mukavele yapılması şartıyla, vekâletlerin mütehassıs heyetleri tarafından gerçekleştirilecek tetkiklerin ardından kabul edilmesi halinde Türkiye’de çalışma hakkına sahip olacaktır. Kanun taslağında belirtildiği üzere yabancı şahıslar ülkede avukatlık, eczacılık, dişçilik, ebelik ve bunların yanı sıra göller ve Marmara havzasıyla boğazlar ve tüm kara suları dâhilinde işleyen taşıtlarda görev alamayacaktır. Bu kanun ile ecnebilerin, vilayet ve kaza merkezlerinin dışında ticari faaliyetler sürdürmesinin engellenmesi de amaçlanmıştır. Son olarak kanun taslağında belirtilen bu işleri icra eden yabancı uyruklu kişilerin, kanunun yayınlanma tarihinden itibaren 3 ay içerisinde işlerini bırakması gerektiği karar altına alınmıştır (*Akşam*, 31 Aralık 1931, 2).

Akşam gazetesi, 15 Ocak 1932 tarihinde “*layihanın son tadilattan sonra aldığı şekli neşrediyoruz*” başlığı altında ilgili encümenler tarafından tetkik edilen kanun tasarısına dair ayrıntılı bilgiler paylaşmıştır. TBMM’nin Şubat ayı içerisinde gerçekleştireceği içtimada müzakere edilecek mühim meselelerden biri olarak değerlendirilen bu kanun tasarısının ardından yabancıların Türkiye’de yapamayacakları iş ve sanatlar, resmi şekilde belirlenmiş olacaktı. Avrupa’daki pek çok ülke küçük sanatlar, ticaret ve bir kısım mesleğin icrasını sadece kendi vatandaşlarının yapmasına müsaade etmekteydi ve hâlihazırdaki iktisadi durum nedeniyle Türkiye’de de benzer bir uygulamaya geçilmesi için ihtiyaç ve hatta zorunluluk ortaya çıkmıştı. *Akşam* gazetesinin 9 madde halinde sıraladığı bu kanun tasarısı, yaklaşık 5 ay sonra kabul edilecek layihanın hemen hemen aynısıydı (*Akşam*, 15 Ocak 1932, 6).

Milliyet gazetesi, 20 Mart 1932 tarihinde “Son Dakika” sütununda yer verdiği haberde, Türkiye’de yabancılar tarafından yapılması yasaklanan iş ve sanatların tamamıyla tespit edildiğini belirtmiştir. Anlaşılan o ki TBMM’nin Şubat ayı içtimasında kanunlaşmayan bu konu üzerindeki görüşmeler devam etmekteydi. Kısa süre içerisinde azalara tebliğ edilecek söz konusu layihanın bir hafta sonra heyet-i umûmiye tarafından müzakere edileceği belirtilmiştir. Layihada ön plana çıkan husus ise kanunda Türk vatandaşlarına tahsis edilmemiş olan sanat ve hizmetlerin ecnebi tebaası tarafından yapılması halinde bunun heyet-i vekile kararı ile yasaklanabileceğine dair yer verilen madde olmuştur. Layihanın aldığı son şekle göre Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde aşağıda belirtilen sanat ve hizmetler sadece Türk vatandaşları tarafından yapılabilir.

Ayak satıcılığı (küçük şeyler satıp geçimini sağlayan kimse), bahçecilik, kutuculuk, çalgıcılık, kadın ve erkek berberliği, fotoğrafçılık, havadis filmciliği, klişe ve çinkografçılık, oyuncak imâlciliği, müretteplik (dizgicilik), seyyar gazete satıcılığı, simsarlık, dellâllık (alıcı ve satıcı arasındaki aracı kişi), kundura imâlciliği, ütü, kola ve lekecilik, kasket imâlciliği, şapka tamirciliği, duvarcılık, sıvacılık, nakkaşlık, taşçılık, kaldırımcılık, tesviyecilik, tornacılık, borsalarda mübayaacılık, devlet inhisarına tabi maddelerin satıcılığı, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik, müzayede salonu icarı, umûmi su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik, tarama tahmil ve tahliye işleri, şoförlük ve muavinliği, arabacılık, hamurkârlık ve fırıncılık, alelumum işçilik, hamallık, küfecilik, kundura boyacılığı, her türlü müesseselerle ticarethane, apartman, han ve otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odacılık, otel, han, hamam kahvehane, gazino, dansing ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve servant) bar oyuncu ve şarkıcılığı, kukla ve karagöz oynamak, eskicilik, örücülük gibi küçük esnaflık ve küçük tacirlik. Ancak baytarlık ve kimyagerlik, mûsikî ve dans muallimliği ve metrdotellik (şef garsonluk) ile belirli bir iş için geçici olarak ülkeye gelerek montörlük işlerini icra edenler yukarıda yer alan hükümlerden hariç tutulmuşlardır. Avukatlık, tabiplik, dış tabipliği, ebelik, eczacılık, mühendislik, gümrük komisyonculuğu gibi mesleklerin icrası, hususi kanunlara ve sigorta şirketleri memurluklarının ifası 1149 numaralı kanuna, deniz işleri ile ilgili meslek ve sanatların icrası kabotaj kanununa, gazetecilik de matbuat kanununa tabi tutulmuştur (*Milliyet*, 20 Mart 1932, 2).

Şubat ayında mecliste görüşülmesi beklenen layiha, Haziran ayına gelindiğinde iktisat encümeninin gündeminde bulunmaya devam etmiş, üzerinde yapılan güncellemeler ile son şeklini almış ve bir hafta içerisinde mecliste müzakere edileceği bildirilmiştir. Milliyet gazetesinin 8 madde halinde kamuoyu ile paylaştığı taslak metin (*Milliyet*, 3 Haziran 1932, 2),

bazı farklılıklar ve toplamda 10 madde olarak kısa bir süre sonra kanun haline gelmiştir. İktisat encümeni, bu kanun tasarısı hakkında hazırladığı mazbatada, kanun ile öncelikli olarak Türk vatandaşlarının işsizlik sorununu çözmeyi hedeflediğini şu ifadelerle açıklamıştır;

“Az bilgi ve mümareseyle (üstatlık kazanılabilecek) ve az sermayeye muhtaç olan ve binaenaleyh vatandaşlar tarafından yapılması pek kolaylıkla mümkün bulunan sanat ve mesleklerle memleketin emniyeti ile alakadar olabileceklerin vatandaşlara hasr ve tahsisinden ibaret olduğuna göre encümenimiz layihaya talip ve saliki çok olan ve işsizliği tevlit edebilecek bulunan bu gibi sanat ve mesleklerin tadadı (dökümü) olarak konmasının ve ileride lüzum görülürse diğerleri hakkında da üçüncü madde mucibince verilmiş olan salahiyetin Hükümet tarafından istimalinin hâlihazır vaziyet ve ihtiyacatımız nokta-i nazarından daha muvafık olacağını derpiş ederek (göz önüne alarak) bu layihada sayılı olmayan sanatların ecnebilere tarafından yapılması memnu olmadığı tabii bulunduğundan kanunu mahsuslarla ecnebilere memnu olan sanat ve mesleklerin bu layihada da zikri lüzumsuz görülmüştür” (Kuruç, 1988, 405).

4 Haziran 1932 tarihinde TBMM’de görüşülen kanunda yer alan bazı eksiklikler ve yanlış algılanarak suiistimal edilme ihtimali olan maddeler, milletvekillerinin dikkatini çekmiştir. Ordu Milletvekili Ahmet İhsan Bey, kanunun A fırkasında yer alan müretteplik mesleğinin daha açık bir şekilde belirtilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim matbaacılık mesleğindeki iş kollarından sadece biri olan mürettepliğin yanı sıra matbaada çalışan mücellit gibi görevliler de bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu maddeye yalnızca mürettepliğin eklenip matbaacılık ile ilgili diğer işlerin eklenmemesi doğru değildi. Kanundaki bu eksiklik, yabancı mücellitlerin Türkiye’de çalışmasına imkân vereceği için söz konusu maddeye litograf ve tipografların da ilave edilmesi teklif edilmiştir. Muş Milletvekili Kılıçoğlu Hakkı Bey ise *“berberler de vardır”* diyerek kanundaki bir diğer boşluktan bahsetmiştir. Milletvekillerinin bu teklifleri üzerine İktisat Encümeni Reisi Rahmi Bey söz alarak, daha önce iktisat, adliye ve hariciye encümenliklerince tespit edilen maddelerde bu mesleklerin yer aldığını belirtmiştir. *“Eğer bunların hepsini eklemeye kalkarsak bu adet pek çoğalır”* şeklindeki açıklamasıyla, bu mesleklerin tamamının belirlenerek kanuna eklenmesine imkân olmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla mücellitlik mesleğinin kanuna ilave edilmesi diğer mesleklerin de eklenme zorunluluğunu ortaya çıkaracaktır. Bu doğrultuda herhangi bir sorun yaşanmaması için kanunun 3. maddesi ile hükûmete geniş bir yetki verildiğini belirten Rahmi Bey, *“Türk vatandaşlarının yapabileceği herhangi bir sanattan ecnebilere menedip bunu kendi vatandaşlarımıza hasretmek salahiyeti bu madde ile tespit edilmiştir”* ifadelerini kullanmıştır. Hükümetin gerek gördüğü

zaman bu maddeyi kullanabilme yetkisine sahip olması, kanuna meslek ilave edilmesine gerek bırakmamaktadır. Tekirdağ Milletvekili Celal Nuri Bey ise kanunda yer alan “tebaa” kelimesinin kaldırılması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir; “*Efendim, maruzatım kelimeye aittir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda tebaa yok Türk vatandaşı vardır. Maddenin bu suretle tashihini rica ederim*”. Bu teklif üzerine mecliste “*doğru sesleri*” yükselmeye başlamıştır. Manisa Milletvekili Refik Şevki Bey, kanunda yer alan çalgıcılık mesleğinin daha açık bir şekilde belirtilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu tabirden maksadın kahve, gazino gibi yerlerde müzisyenlik yaparak hayatını kazanan kişileri belirtmek mi yoksa “*evden eve dolaşarak aileler arasında muallimlik yapan müzisyenler mi?*” olduğunun daha açık bir ifadeyle belirtilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Rahmi Bey tekrar söz alarak, bu tabirden maksadın Refik Bey’in ilk cümlesinde kastettiği anlama karşılık geldiğini ifade etmiştir. Oylamaya geçilmesinin ardından kanun maddesine mücellitlik mesleğinin konması red edilirken, berberlik mesleğinin ilave edilmesi ve tebaa yerine vatandaş tabirinin kullanılması ise kabul edilmiştir (*T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, 4 Haziran 1932, 66-67).

4 Haziran’da görüşülen, 13 Haziran’da tam metni hazırlanan ve 16 Haziran’da yayımlanan “*Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun*” şu maddelerden meydana gelmektedir.

Madde 1 - Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde aşağıda gösterilen sanat ve hizmetler münhasıran Türk vatandaşları tarafından yapılır. Bu sanat ve hizmetlerin Türk vatandaşı olmayanlar tarafından yapılması memnudur.

A) Ayak satıcılığı; çalgıcılık; fotoğrafçılık; berberlik; müretteplik; simsarlık; elbise, kasket ve kundura imâlciliği; borsalarda mubayaacılık; devlet inhisarına tâbi maddelerin satıcılığı; seyyahlara tercümanlık ve rehberlik; inşaat; demir ve ahşap sanayi işçilikleri; umumî nakliye vesaiti ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimî ve muvakkat işçilik; karada tahmil ve tahliye işleri; şoförlük ve muavinliği; alelumum amelelik; her türlü müesseselerde ticarethane, apartman, han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odabaşılık, otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dansing, ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve servant) ; bar oyuncu ve şarkıcılığı.

B) Baytarlık ve kimyagerlik.

Madde 2 - İcra Vekilleri Heyeti kararile ruhsat-ı mahsusa ita kılınmadıkça aşağıda sayılan sanatlar ecnebiler tarafından icra edilmez.

A) Tayyare makinistliği ve pilotluğu,

B) Devlete veya vilâyetlere merbut müessesat veya belediyeler ile bunlara merbut tesisat hizmetleri.

Madde 3 - Bu kanunda Türk vatandaşlarına tahsis edilmemiş olan sanat ve hizmetlerin ecnebi tebaası tarafından icrası, icabında İcra Vekilleri Heyeti kararile menolunabilir.

Madde 4 - Aşağıdaki hizmetlerde istihdam olunan ecnebiler bu kanun hükmünden müstesnadır.

Türkiye Cumhuriyeti nezdinde bulunan ecnebi devletlerin sefarethane ve konsoloshanelerinin kapıcıları ve emirlerindeki nakliye vasıtalarını sevk ve idare eden kendi veya diğer bir ecnebi devlet tâbiyetindeki işçiler.

Madde 5 - Bu kanunun neşri tarihinde Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetleri yapmakta olan ecnebiler kanunun neşri tarihinden itibaren bir sene içinde işlerini terk etmeğe mecburdurlar.

Madde 6 - Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetleri 5 inci maddede tayin olunan müddetin hitamından sonra icra eden ecnebiler mahallî en büyük mülkiye memurunun emrile filen sanat ve hizmetlerinden menolunmakla beraber tanzim edilecek zabıt varakasile sulh mahkemesine verilir ve on liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir.

Madde 7 - Türk vatandaşları hakkında idarî ve kanunî kayıtlar koyan ecnebi devletlerin tebaası Türkiye’de yapabilecekleri sanat ve hizmetlerin icrasından İcra Vekilleri Heyeti kararile menolunabilir.

Madde 8 - Vilâyet ve kaza merkezi olmayan mahallerde ecnebilerin dükkân açması memnudur.

Madde 9 - Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 10 - Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur (Resmi Gazete, 16 Haziran 1932, 1564; Adliye Ceridesi, Kânunuevvel 1932, 2469, 2470).

Cumhuriyet’in 10. yıldönümünde Dâhiliye Vekâleti’nin resmi yayın organı olan İdare adlı dergide yer alan kapsamlı raporlar arasında yer alan “bazı sanat ve mesleklerin Türk vatandaşlarına tahsisi hakkındaki 2007 numaralı kanunun” hazırlanma amacı şu şekilde ifade edilmiştir. “Birçok devletler, umumî buhran neticesi memlekette iktisadî refahın azalması ve işsizliğin artması karşısında bir kısım sanat ve mesleklerin ecnebiler tarafından yapılmasını menetmiştir. Memleketimiz hakkında da varit olan aynı mülâhazatla bizde de bazı sanatların vatandaşlara hasrı lüzumu olmuş ve bu kanun yapılmıştır” (İdare, 29 Ekim 1933, 26).

Türk işçi ve sanatkârını himaye eden bu kanunun özellikle esnafları oldukça mutlu ettiği anlaşılmaktadır. Birçok meslek zümresi kanunu büyük bir memnuniyet ve şükranla karşılarken, esnaf cemiyetlerinden ilgili makamlara teşekkür telgrafları çekilmiştir. Kanunun yayımlanmasının hemen ardından İstanbul’da çalışmakta olan çok sayıda işçi ve sanatkâr, meslekleri ile ilgili cemiyetler açma yolunu tercih etmiştir. Bu yoldaki ilk talep İstanbul’daki fotoğrafçılardan gelirken, Ticaret Odası’na kayıtlı 15.000 esnafın kısa sürede 30.000 sayısına ulaşması beklenmekteydi. Cemiyetler, kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte ilk olarak yabancı çalışanların boşaltacağı yerleri Türk işçi ve sanatkârlarla ikame etmek için çalışmalara başlamıştır (*Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1932, 2). Dönemin basınında yer alan ifadelerle göre bu kanun ile birlikte “*ecnebi sanatkârların memleketi istismarı*” sona ererken, gazetelerde “*Türkiye’de yalnız Türklere iş*” başlıkları atılmıştı (ilkin, 1978, 278). Kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte 6.000 civarında Yunan vatandaşı Türkiye’deki mesleklerini bırakıp ülkelerine dönerken, 1935 yılına gelindiğinde 15.000 Macar’ın Türkiye’den ayrıldığı anlaşılmaktadır (Makal, 1999, 350).

Kanun maddelerinde belirtildiği üzere, Türklere hasredilen mesleklerde çalışan yabancı uyruklu vatandaşların işlerini bırakması için kendilerine 1 yıllık süre verilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu sürenin sona ermesine kısa bir süre kala, polis müdürlükleri tarafından sürdürülen araştırmaların yoğunluğu artırılmış, bu kapsamda mesleklerine devam ettiği tahmin edilen 5.000 yabancının isimleri tespit edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda kanunun tatbik edilmesini kolaylaştırmak üzere Dâhiliye Vekâleti tarafından bir komisyon oluşturulmuştur. Öte yandan hâlihazırda çalıştıkları işlere 2.000 lira veya daha fazla sermaye ayırmış olan yabancılardan bu işlerde bizzat çalışmamak şartıyla mesleklerine devam edebilmesine yönelik bir hazırlık da yapılmaktaydı. Dolayısıyla sermaye koşulunu yerine getirmiş olan terzi makasçılık, berber tıraş yapmaksızın kendi yerlerine Türk işçi çalıştırmak şartıyla faaliyetlerine devam edebilecekler. Kanunun tatbik süresi yaklaşırken İstanbul’da çiftçilik, amelelik, çıraklık ve garsonluk gibi hizmetlerde bulunan pek çok yabancı işçi ise memleketlerine dönmeye başlamıştır. Bu işçilerin memleketlerine dönüşlerini kolaylaştırmak için İstanbul’daki konsoloslardan kendilerine yardım etmekte özellikle İran Konsoloshanesi maddi durumu iyi olmayan işçilerin yol ücretlerini karşılamaktaydı. Esnaf cemiyetleri, Haziran ayının 16’sından itibaren boşalacak pozisyonlara Türk işçileri yerleştirmek için çalışmalarını sürdürürken, işlerini terk eden yabancı uyruklu vatandaşların Türkiye’de ikamet etmelerinin de yasaklanacağına dair ortaya atılan söylentilerin ise doğru olmadığı ifade edilmiştir (*Son Posta*, 22 Nisan 1933, 1, 8).

Kanun bir taftan Türk vatandaşlarını mutlu ederken diğer taraftan ülkedeki yabancı vatandaşların ise tepkisine neden olmuştur. İstanbul'da ikamet eden Sırp yazarlardan Bukeliyesta, Yugoslavya Hariciye Nezareti'nin resmi yayın organı olan Novosti gazetesinde “Türkiye’de ecnebilerin çalışmasının men’i” başlığı altında bu duruma dair düşüncelerini paylaşmıştır. Türkiye Belgrad Elçiliği tarafından tespit edilen bu makale, tercüme edilerek Ankara’ya gönderilmiştir. 26 Şubat tarihinde İstanbul’da yazılan ve 1 Mart 1933 tarihinde yayımlanan makalenin içeriği şu şekildedir;

“Malum olduğu veçhile 13.6.1932 tarihinde Türkiye’de ecnebilerin mesaisi hakkındaki kanun neşredilmiştir. Kanunun beşinci maddesine göre Türkiye’de yerlilere münhasır kılınmış olan sanatlarla meşgul olan ecnebiler 14 Haziran 1933 tarihine kadar yani bir sene zarfında mesailerine nihayet vermek mecburiyetindedirler.

İşten menedilmiş olmaları dolayısıyla dört ay zarfında, senelerden beri Türkiye’de işleyen ve ekserisi Türkiye’de doğmuş ve terbiye görmüş olan birçok ecnebi Türkiye’yi terk etmeye başlayacaklardır. Novosti bundan evvel bu kanun dolayısıyla 1.000’e yakın Yugoslav’ın işsiz kalacağını yazmış idi. Bunlar daha şimdiden nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını sormaktadırlar. Bu kardeşlerimiz arasında Yugoslav dilini bilmedikten maada Yugoslavya’da hiçbir şeyi olmayanlar vardır. Bundan maada 15–20 sene evvel Türkiye’de doğmuş ve tavattun etmiş olanlar için mütekabiliyet aranabilir. Buradaki vatandaşlarımızın Türkiye’de kalmaları için bir çare bulmak kabil olmadığı takdirde kendilerine maddi muavenette bulunmak kâfi olmayıp bunların memlekette yerleştirilmeleri ve kendilerine iş bulunması işi ile meşgul olmak üzere komisyonlar teşkil etmek lazımdır” (BCA, 30.10.0.0 /251.695.21).

İhsan Siyami Bey ise kanun kapsamında sanat mekteplerinden mezun olan Türk gençlerinin işsiz kalmamaları, senelerce ümitsiz bir şekilde geçim derdine düşmemeleri veya eğitimini aldıkları mesleklerden farklı işlere yönelmemeleri için ilave edilen maddenin daha etkin bir şekilde kullanılması gerektiğini Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımladığı bir yazıyla gündeme getirmişti. Bu kapsamda “Türk evlatlarının menfaatleri göz önünde tutularak, memleketimizde çalışmasına müsaade edilen her ecnebi mütehasısın yanına bir Türk genci alması ve onu yetiştirmesi için sanayi âlemine emir verilmişti”. Ancak kanunda belirtilen bu karardan birçok mektebin haberi olmadığı gibi bazı şirket ve müesseseler tarafından bu uygulamanın göz ardı edildiği ifade edilmiştir (Siyami, 24 Ekim 1933, 5).

“Ey Türk İbret Al” başlıklı bir haberde, Türkiye’deki yabancı banka ve şirketlerin çalıştırdığı memur ve müstahdem sayılarını Türk, ecnebi ve gayri Türk şeklinde bir

sınıflandırma ile aldıkları maaşlar üzerinden karşılaştırmalı olarak kamuoyuna sunan Milliyet gazetesi, benzer bir konunun altını çizmiştir. Yabancılara ait banka ve şirketlerde çalışanlar arasında Türk vatandaşların sayıca fazla olmasına rağmen bunların genellikle amele ve müstahdem olarak görevlendirildiği, aynı pozisyonlarda bulunan ecnebi ve gayri Türk unsurlara göre çok daha düşük maaş aldığı belirtilmiştir. Bu ayrıntılı rakamların ardından okuyuculara şu şekilde seslenilmiştir; “*İşte ey Türk, ibret gözüyle bak ve oku! Türkiye’de ecnebi şirketlerde çalışan Türklerin nisbet ve aldıkları maaş budur!*” (Milliyet, 24 Nisan 1934, 1).

1934 Yılında Kanunun Sistemik Hale Getirilmesi

Türkiye’de Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkındaki 2007 sayılı kanunun bazı maddeleri, 1934 yılının Mayıs ayında değiştirilerek kanun daha kapsamlı ve sistemik bir hale getirilmiştir. Bu doğrultuda 5 Mayıs 1934 tarihinde hazırlanan ve Dâhiliye Vekâleti’nce 3514/4975 sayılı tezkere ile gönderilen talimatname 10 Mayıs 1934’de kabul edilmiştir (BCA, 30.18.1.2/44.29.14). Bu kanun Mustafa Kemal Atatürk tarafından 15.05.1934 tarihinde şu ifadelerle imzalanmıştır; “*Türkiye’de Türk sanatkârlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkında 2007 sayılı kanunun değiştirilmesi*” (BCA, 30.18.1.2/36.36.5). 2247 sayılı kanuna göre yabancılar, Türk vatandaşlarına tahsis olunan sanat ve hizmetleri 21 Temmuz 1934’ten 21 Mayıs 1935 tarihine kadar kademeli olarak bırakacaktır. Talimatnamede yer alan kararlar şunlardır:

Madde 1: Türkiye’de Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkında kanunun hükümlerini değiştiren kanuna tevfikân aşağıda yazılı işleri görmekte olan yabancıların hizmetine 21 Mayıs 1934 tarihinden itibaren ve aşağıdaki sıra dâhilinde nihayet verilecektir.

Madde 2: 21/5/1934’ten 21/7/1934 tarihine kadar işlerini terk etmek mecburiyetinde kalacak sanat ve hizmet erbabı şunlardır:

1- Şoförlük ve muavinliği edenler, 2- Seyyahlara tercümanlık ve rehberlik yapanlar, 3- Berberlik edenler, 4- Elbise, kasket, kundura imâlcileri, 5- Borsalarda mubayaacılık yapanlar, 6- Çalgıcılar.

Madde 3: 21/7/1934’ten 21/9/1934’e kadar işlerini terk edecek yabancılar şunlardır:

Alelumum ameleler

Madde 4: 21/9/1934’ten 21/11/1934’e kadar işlerini terk edecek yabancılar şunlardır:

1- Her türlü müesseselerde ticarethane, apartman, han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odabaşılık edenler, 2- Otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dansing ve barlarda kadın ve erkek hizmetçiler, 3- Ayak satıcılığı yapanlar.

Madde 5: 21/11/1934'ten 21/1/1935 tarihine kadar hizmetlerini terk edecek yabancılar şunlardır:

1- Fotoğrafçılık, 2- Müretteplik, 3- Karada tahmil ve tahliye işleri yapanlar.

Madde 6: 21/1/1935'ten 21/3/1935'e kadar işlerini terk etmek mecburiyetine kalacak yabancılar şunlardır:

1- Devlet inhisarına tabi maddelerin satıcılığı, 2- Bar oyunculuğu ve şarkıcılığı, 3- Umûmi nakliye ve vesait ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik edenler.

Madde 7: 21/3/1935'ten 21/5/1935 tarihine kadar işlerini bırakacak olan yabancılar şunlardır:

1- Simsarlık, 2- İnşaat demir ve ahşap sanayii işçileri, 3- Hakkında 2007 sayılı kanunun 2. maddesi mucibince İcra Vekilleri Heyeti kararı mevcut olmayan: A) Tayyare makinistliği, pilotluğu, B) Devlet veya vilayetlere merbut müessesat veya belediyelerle bunlara bağlı yerlerde tesisat hizmetlerini yapmakta olan yabancılar.

Bunların işlerine nihayet verilirken riayet edilmesi lazım gelen hususuat, Dâhiliye Vekâletince tespit ve tamim edilecek umûmi tahrirat mucibince ifa olunacaktır (Cumhuriyet, 25 Mayıs 1934, 1).

2007 sayılı kanunun düzenlenerek kanuna yeni şeklinin verilmesi, İdare Dergisi'nde şu şekilde ifade edilmiştir; “Memlekette muhtelif meslek ve sanatları ellerine geçiren ecnebilerin bu işleri Türklere devrini temin etmek ve bu suretle işsiz kalan vatandaşlara kolayca iş bulmak esbabını tahtı imkâna almak üzere bazı sanat ve mesleklerin Türk vatandaşlarına tahsisi hakkındaki kanun ile bu kanunu tadil eden 2247 numaralı kanun yapıldı” (İdare, 29 Ekim 1933, 11).

Türkiye'deki yabancı vatandaşların işsiz kalacak olması nedeniyle söz konusu kanuna uluslararası basından tepkiler gösterilirken, bu tepkilerin büyük bir kısmı Türkiye'de diğer unsurlara göre sayıları daha fazla olan Yunan vatandaşlar adına Atina'dan gelmiştir. Nitekim Hariciye Vekâleti'nin 8 Temmuz 1934 tarihinde kayıt altına aldığı evraka göre, Türkiye'nin Atina Elçiliği'nden gönderilen yerel gazetelerin Fransızca olarak hazırlanan özetlerinden

anlaşıldığı kadarıyla Türkiye’de ecnebilerin yapmasının yasaklandığı küçük sanatlar münasebetiyle çok sayıda eleştirel yazı yayımlandığı görülmüştür (BCA, 30.10.0.0/207.413.13).

Gösterilen tepkilerin yanı sıra 1934 yılında uygulamaya konan kanun uyarınca ülkeyi terk etmesi gereken meslek grupları için ayrılan sürenin sonuna gelinmekteydi. Nitekim “21 Mayıs Yaklaşıyor” başlıklı haber, yabancı işçilerin mesleklerini terk etmesi için kendilerine verilen sürenin dolmasına az bir zaman kaldığına işaret etmekteydi. Haberde yabancı işçilerin, kanundaki boşluklardan istifade ederek Türkiye’de çalışmaya devam etmek istedikleri ve bu doğrultuda hangi yollara başvurdukları belirtilmekteydi. Kanun kapsamında yabancı işçiler dükkân açsalar dahi işçilik yapamayacak ve daha önce dükkân açanlar hatta Türklerle ortak olan yabancıların da tezgâh başında çalışamayacağı belirtilmişti. Ancak yabancı marangozlar 21 Mayıs’ta tatbik edilmeye başlanacak olan kanunun süresi dolmadan önce “*Türkiye’de çalışabiliriz ümidiyle dükkân açmakta veya Türk sanatkârları ile ortak olmaya*” başlamıştır. İstanbul Marangozlar Cemiyeti de bu durumun tam olarak aydınlatılabilmesi için hükûmete bir başvuruda bulunmuş, hükûmet bu başvuruya şu cevabı vermiştir.

1. Gerek eskiden dükkânı bulunan ve gerekse yeniden dükkân açan ecnebi marangozlar tezgâh başına geçerek bilfiil icrayı sanat edemez. Ancak dükkânında bir patron vaziyetinde kalır ve icrayı sanat ederek yanında Türk işçisi çalıştırır.

2. Ahşap sanayi işçiliği ile alakası bulunan ecnebi mobilya cilacıları da 21 Mayıs’tan itibaren çalışamazlar.

İstanbul Marangozlar Cemiyeti, 21 Mayıs’ın yaklaşması nedeniyle bir işçi defteri açarak, hâlihazırda işsiz bulunan Türk işçilerinin müracaatlarını almaya başlamıştır. Ayrıca yabancı marangoz, doğramacı ve cilacı gibi ahşap işçileri ile uğraşan yabancı işçilerin mesleklerini bırakacak olmaları nedeniyle, müesseselerinde işçi ihtiyacı ortaya çıkan dükkân sahiplerinin ise Galata’da bulunan Adalet Hanım’daki cemiyet merkezine müracaat etmeleri gerektiği bildirilmiştir. Yapılacak müracaatlara göre “*derhal arzuları yerine getirilecek ve istedikleri derece ve şekilde işçi temin edileceği*” bildirilmiştir.

İstanbul’da çalışan yabancı sıvacı, boyacı ve kalemkârlar ise 21 Mayıs’ın yaklaşması nedeniyle yevmiye ücretlerini azaltarak çalışmaya devam ederlerken, bu durum Türk işçisinin mimarlar ve inşaat sahipleri tarafından tercih edilmemesine dolayısıyla Türk işçisinin boşa kalarak geçim zorluğu yaşamasına neden olmaktaydı. Bu konu İstanbul Sıvacı, Boyacı, Kalemkâr Esnafı Cemiyeti’nin dikkatini çekmiş ve bu tarihten sonra yabancı işçi

çalıştırıldığı tespit edilmesi halinde durumun derhal hükûmete bildireceği açıklanmıştır. Bu meslek gruplarında işçiye ihtiyaç duyan mimar ve inşaat sahiplerinin de cemiyetin Fatih'te bulunan merkezine müracaat etmesi gerektiği ifade edilmiştir (*Haber*, 4 Mayıs 1935, 4).

2007 sayılı kanun ile belirlenmiş maddelere rağmen Ankara'daki bazı inşaatlarda yabancı işçilerin çalıştığı tespit edilmiş, “*Türk işçisinin Ankara'ya iş ve ekmek bulmak için akın ettiği bir zamanda, yabancı tebaa amelesinin iş bularak diğerlerinin boşta gezmesi yurttaşlarımız üzerinde fena bir tesir meydana getirmişti*”. Uzmanlık gerektirmeyen mesleklerde kolunun kuvveti, gayreti ve sadakati ile bir yabancı işçiden daha faydalı olacağı düşünülen Türk işçisinin, kısa süreli bir staj döneminden geçmesiyle güç görünen işleri dahi başarılı bir şekilde yapabileceği ifade edilmiştir. Kanunun tatbik edilmesinde yaşanan bu olumsuzluklar, “*Türk işçisinin hakkı böyle mi gözetilecek?*” sorusuyla gündeme getirilirken bu işlerde çalışma hakkına sahip olmayan yabancı uyruklu işçilerin Ankara ve İstanbul'da çalışmaya ve çalıştırılmaya devam ettiği belirtilmiştir (*Son Posta*, 3 Temmuz 1935, 1, 10). Yine aynı kanun kapsamında yabancı berberlerin çalışması yasaklanmış olmasına rağmen Türk Berberler Cemiyeti, ecnebi tâbiyyetinde 20 kadar şahsın gizli olarak çalışmaya devam ettiklerini tespit ederek hükûmete müracaat etmiş, hazırlanan listeler kaymakamlıklara bildirilerek inceleme yapılacağı ifade edilmiştir (*Akşam*, 17 Eylül 1934, 3).

Öte yandan söz konusu kanunun, memleketteki iş kalitesini azaltacağını düşünen yazarlar da yok değildi. Falih Rıfkı Atay, daha önce evimizin kiremidinden, oturduğumuz iskemleye ve giydiğimiz çamaşıra kadar hemen her şeyin ithal edilirken milli iktisat politikaları kapsamında bundan vazgeçildiğini ve pek çok emtiayı üretmeye başladığımızı değinerek giriş yaptığı köşe yazısında, gözden kaçırılmaması gereken önemli bir noktanın, üretilen ürünlerdeki kaliteli işçilik olduğunu belirtmiştir. Yabancı işçileri kastederek “*şimdi onları da memleketlerine yollamıştık*” diyen Atay, ormanlarımızda Hint ağaçlarının olmadığını fakat Türk meşesinin Avrupa'da olduğu gibi işlenmesini, evlerimizin iyi boyanmasını, eşyalarımızın sağlam ve kullanışlı yapılmasını, parkelerimizin temiz döşenmesini dolayısıyla Türklere hasredilen iş ve sanatların hepsinde “*özen ve tekniğin tam ve kusursuz olması*” gerektiğini belirtmiştir. Yazara göre her çeşit kumaş üretilmese bile üretilmiş olanlarda dokuma ve dikme kusurları olmaması gerekmektedir. Nitekim eski Türk işçileri kaliteye önem vermekte, onarın ürettiği “*kaşık ve takunyalar bile şimdinin vitrinlerini süslemekteydi*”. Eski Türk işçilerinin “*diktiği sökülmez, dokuduğu yıpranmaz, çattığı kabarıp ayrılmaz olurdu*”, bu nedenle günümüz Türk işçisinin de aynı vasıflara sahip olması gerekmektedir (Atay, 30 Mayıs 1935, 1).

Sonuç

Ülkedeki yabancı iş gücünün yerli iş gücüne kıyasla neredeyse tüm meslek sahalarında daha fazla tercih ediliyor olması ve bundan duyulan rahatsızlık, Türk işçileri ve temsilcileri tarafından ilk kez İzmir İktisat Kongresi'nde yüksek sesle dile getirilmiş, bu konu takip eden yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadronun gündemindeki önemli meselelerden biri haline gelmiştir. 1926 ve 1927 yıllarında uygulamaya geçirilen kararname ve kanunların ardından 1929 ekonomik buhranı, yerli iş gücünün daha görünür bir hale gelmesi için tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kapsamlı ve sürdürülebilir politikalar takip edilmesine neden olmuştur. 1930 yılının Aralık ayı ortalarında çalışmak için İstanbul'a gelen Romanyalı müzisyenlerden oluşan Furman Orkestrası ise Türk işçi ve sanatkârlarının korunması gerektiğine yönelik kamuoyunda bir süredir gündeminde yer alan söylemlerin milli bir eksene doğru hızlı bir şekilde yönlendirilmesinde etkili olmuştur. Türkiye'deki yerli iş gücünün geçim derdini derinden hissettiği bu buhran döneminde, yabancı iş gücünün Türk sermayesini tüketmesi “milli izzet-i nefsi rencide eden” bir mesele olarak değerlendirilmiştir. Dönemin basını özellikle de Vakit gazetesi tarafından sadece toplumun değil hükûmetin de gündemine taşınan bu konu, yerli iş gücünün çalışma hayatında ön plana çıkarılmasında ve korunmasında bir dizi resmi düzenlemenin hayata geçirilmesine neden olmuştur. Yerel ve merkez hükûmetin ortak yürüttüğü uygulamalar ile çözüme kavuşturulan Romanyalı müzisyenler meselesinin ardından yerli meslek ve sanat cemiyetlerinin kurumsallaşma süreci belirgin bir şekilde artış göstermiştir.

1932 yılında uygulamaya konulan “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun”, bu sorunun çözümüne yönelik atılan ilk somut adımlardan biri olmuştur. Kanun 1934 yılında güncellenmiş ve Türkiye’deki yabancı iş gücü tasfiyesinin daha yumuşak ve uygulanabilir bir politika ile sürdürülmesi hedeflenmiştir. Söz konusu kanunların tatbik edilme usulleri ve elde edilmek istenen sonuç ayrıntılı bir şekilde belirtilmesine ve bu kapsamda hükûmete geniş yetkiler verilmiş olmasına rağmen yerli iş gücünün korunması adına belirlenen hedefe ulaşılabildiğini söylemek çok da mümkün değildir. Bu doğrultuda hazırlanmış olan bir veri, rapor, bilanço vs. olmadığı gibi dönemin basınında yer alan bilgilere göre kanunda yer alan boşluklar yabancı iş gücü tarafından farklı şekillerde doldurulmaya çalışılmıştır. Kanunların yayınlanmasıyla ülkede büyük bir mutluluk yaşanmış ve hatta yabancı iş gücüne karşı büyük bir zafer elde edildiği düşünülmüş olsa da bu uygulamaların yerli iş gücüne maddi kazanımlar sağlamanın yanı sıra sosyal ve psikolojik olarak destek amacı taşıdığı da ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BCA, 30.10.0.0/8.46.8, 24.07.1926.

BCA, 30.18.1.2/15.74.10, 17.11.1930.

BCA, 30.18.1.2/25.8.5, 31.01.1932.

BCA, 30.10.0.0 /251.695.21, 21.03.1933.

BCA, 30.18.1.2/44.29.14, 10.05.1934.

BCA, 30.18.1.2/36.36.5, 15.05.1934.

BCA, 30.10.0.0/207.413.13, 07.07.1934.

BCA, 490.1.0.0 / 1437. 1. 2, 30.04.1935.

BCA, 490.1.0.0 / 1437. 1. 2, 30.04.1935.

BCA, 30. 18.1.1/ 18.21.6, 21.03.1926.

Resmi Yayınlar

Adliye Ceridesi, Y. 11, S. 125, Kânunuevvel 1932.

İdare, Y. 6, S. 67, 29 Ekim 1933.

Resmi Gazete, S. 2126, 16 Haziran 1932.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: 9, İçtima: 1, 59. İnikat, 4 Haziran 1932.

Gazeteler

“21 Mayıs Yaklaşıyor-Ecnebi İşçiler, Dükkân Açsalar Bile Gene İşçilik Yapamayacak”,
Haber, S. 1191, 4 Mayıs 1935, s. 4.

“Alaturka ve Alafranga Çalgıcılar Birleştiler”, *Milliyet*, S. 2026, 1 Ekim 1931, s. 5.

“Bir Kanun ve Tatbikatı”, *Son Posta*, S. 1765, 3 Temmuz 1935, s. 1, 10.

“Bir Türlü Bitemedi”, *Vakit*, S. 4661, 29 Aralık 1930, s. 2.

“Biraz Sürat!”, *Vakit*, S. 4685, 22 Ocak 1931, s. 3.

“Bugün 3. Gün Hâlâ Defedilmeyecekler Mi?”, *Vakit*, S. 4654, 22 Aralık 1930, s. 1-2.

“Bütün Çalgıcıların Kaydedilmesi Lazım”, *Vakit*, S. 4807, 30 Mayıs 1931, s. 7.

“Çalgıcılar Nasıl Gelmiş?”, *Cumhuriyet*, S. 2381, 22 Aralık 1930, s. 2.

“Dikkat! Vilayet Romen Çalgıcıların İstanbul’a Gelmesini İsteyemez “, *Vakit*, S. 4650, 18 Aralık 1930, s. 1.

“Dikkat! Vilayet Romen Çalgıcıların İstanbul’a Gelmesini İsteyemez “, *Vakit*, S. 4650, 18 Aralık 1930, s. 6.

“Ecnebi Çalıcılar”, *Vakit*, S. 4688, 26 Ocak 1931, s. 2.

“Ecnebi Mühendis ve Mimarlar”, *Vakit*, S. 4686, 24 Ocak 1931, s. 2.

- “Ecnebler Hangi İşleri Yapamayacaklar? Layihayı Son Tadilattan Sonra Aldığı Şekli Neşrediyoruz”, *Akşam*, S. 4766, 15 Ocak 1932, s. 6.
- “Ecnebler Hangi Sanatları Yapamayacaklar? Ecneblere Memnu Olan Sanatlar Tamamen Tespit Edildi”, *Milliyet*, S. 2194, 20 Mart 1932, s. 2.
- “Ecnebler Hangi Sanatları Yapamayacaklar? Layiha Önümüzdeki Hafta Mecliste Müzakere Edilecek”, *Milliyet*, S. 2266, 3 Haziran 1932, s. 2.
- “Ecneblerin Yapamayacakları İş”, *Akşam*, S. 4751, 31 Aralık 1931, s. 2.
- “Efendiler Gideksiniz!- Çalgıcılarımızı Nasıl Geri Çevirdiler”, *Vakit*, S. 4655, 23 Aralık 1930, s. 1.
- “Efendiler Gideksiniz!- Vilayet Yanılıyor”, *Vakit*, S. 4655, 23 Aralık 1930, s. 1.
- “Efendiler Gideksiniz!”-Karilerimizin Mektupları”, *Vakit*, S. 4655, 23 Aralık 1930, s. 1-2.
- “Efendiler Gideksiniz!-Puriç Efendi’ye Cevap”, *Vakit*, S. 4655, 23 Aralık 1930, s. 1-2.
- “Efendiler Gideksiniz!-Vilayet Diyor ki”, *Vakit*, S. 4655, 23 Aralık 1930, s. 1.
- “Ey Türk İbret Al!”, *Milliyet*, S. 2917, 24 Nisan 1934, s. 1.
- Falih Rıfki (Atay), “Kendi Kendimize”, *Ulus*, S. 4970, 30 Mayıs 1935, s. 1.
- “Fırkada Türk Çalgıcıları”, *Vakit*, S. 4687, 25 Ocak 1931, s. 3.
- “Gene O Mesele”, *Vakit*, S. 4686, 23 Ocak 1931, s. 3.
- “Hilekârlık”, *Vakit*, S. 4683, 20 Ocak 1931, s. 3.
- İhsan Siyami, “Türk İşçisi Türk Sanat Mekteplisi Olmalı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, S. 4406, 24 Ekim 1933, s. 5.
- “İki Romen Çalgıcı Hudut Haricine Çıkarılıyor”, *Cumhuriyet*, S. 2409, 19 Ocak 1931, s. 2.
- “İşten Menedildiler”, *Vakit*, S. 4683, 20 Ocak 1931, s. 3.
- Köse Mihalzade Mahmut Ragıp, “Meslekten Mûsikîşinaslar Cemiyeti”, *Vakit*, S. 4575, 3 Ekim 1930, s. 8.
- “Küçük Sanatlar Kanunu, Kanun Hükümlerinin Tatbikatına Başlanıyor, Talimatname Hazırlandı”, *Cumhuriyet*, S. 3609, 25 Mayıs 1934, s. 1.
- “Muvazaa İle İş Yapan Ecnebi Berberler”, *Akşam*, S. 5726, 17 Eylül 1934, s. 3.
- “Ne Cevap Bekliyorduk, Ne Aldık!”, *Vakit*, S. 4672, 9 Ocak 1931, s. 1.
- “Ne Cevap Bekliyorduk, Ne Aldık!”, *Vakit*, S. 4672, 9 Ocak 1931, s. 7.
- “Polis, Ecnebi İsimlerini Tespit Ediyor-Bugün Türklere Hasredilen Mesleklerde 5000 Ecnebi Çalışıyor”, *Son Posta*, S. 983, 22 Nisan 1933, s. 1, 8.
- “Romanyalı Efendiler, Müjde Verelim; Gidiyorsunuz!”, *Vakit*, S. 4656, 24 Aralık 1930, s. 1-2.
- “Romen Çalgıcılar Hudut Haricine Çıkarılıyorlar”, *Milliyet*, S. 176, 19 Ocak 1931, s. 2.

“Romen Çalgıcıları Derhal Memleketlerine İade Edilecekler”, *Vakit*, S. 4682, 19 Ocak 1931, s. 3.

“Seyrüsefer Talimatnamesi Osmanlı ve Cumhuriyet Pasaportu ile Gidenler Memlekete Nasıl Gelirler?”, *Cumhuriyet*, S. 2370, 11 Aralık 1930, s. 3.

“Turkuazda müdekkik bir insan neler görebilir, neler öğrenebilir?”, *Vakit*, S. 4650, 18 Aralık 1930, s. 6.

“Türk Artistleri, Yabancı İthalâta Bin Kat Faik Bir Vaziyettedir!”, *Vakit*, S. 4988, 28 Kasım 1931, s. 5.

“Türk İşçisinin Himayesi, Yenin Kanun Esnafı Çok Memnun Etti”, *Cumhuriyet*, S. 2929, 3 Temmuz 1932, s. 2.

“Türkiye’deki Bütün Romen Çalgıcılar Çıkarılıyor”, *Vakit*, S. 4681, 18 Ocak 1931, s. 1.

“Türkuvaz’da kraliçemiz şerefine ziyafet”, *Cumhuriyet*, S. 2409, 19 Ocak 1931, s. 2.

“Vali B., Vali Muavini B. bu suale de cevap isteriz”, *Vakit*, S. 4657, 25 Aralık 1930, s. 1-2.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Boratav, K. (1992). *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye Tarihi*, C. 4, İstanbul: Cem Yayınları.

Deniz, Ö. (2016). “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanunun Çalışma Hayatındaki Önemi”, *Turkish Studies*, 11 (1), 25-38.

İlkin, S. (1978). “Devletçilik Döneminin İlk Yıllarında İşçi Sorununa Yaklaşım ve 1932 İş Kanunu Tasarısı”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi 1978 Özel Sayısı: Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 251-301.

Kuruç, B. (1988). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Makal, A. (1999). *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, Ankara: İmge Kitabevi.

Makal, A. (2007). *Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ökçün, A. G. (1971). *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir: Haberler, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: Sevinç Matbaası.

Sayar, N. (1973). *Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü Semineri*, İstanbul: İstanbul İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi.

Talas, C. (1991). *Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınları.

Yılmaz, A. (2012). “1930’lu Yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi), İktisadi Kriz ve Küçük Esnaf”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11 (21), 59-90.

Yılmaz, D. (2024). “Cumhuriyet Dönemi Sosyal Politikalarının İstihdam Meselesi Üzerinden Değerlendirilmesi”, *10. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler, C. I*, (yay. haz. Erdem Ünlen), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 503-537.

Ekler

Ek 1: Bugün 3üncü Gün. Hâlâ Defedilmeyecekler Mi?, Vakit, 22 Aralık 1930, 1.

Ek 2: Bugün dördüncü gün... Romanyalı çalgıcılar hâlâ İstanbul'dalar ve hâlâ biz bizim sanatkârlarımıza kapılarını kapayan bir memleketin çalgıcılarını kesemizden doyuruyoruz. Vakit, 23 Aralık 1930, 1.

Ek 3: Romanyalı Efendiler, müjde verelim; gidiyorsunuz!, Vakit, 24 Aralık 1930, 1.

Ek 4: İstanbul şehir bandosunun çocukları, *Vakit*, 25 Aralık 1930, 1.

Ek 5: Romanyalı müzisyenler hakkında İstanbul Valiliği'nden *Vakit* gazetesine verilen cevap, *Vakit*, 9 Ocak 1931, 1.

Ek 6: Bütün Türkiye'deki Romen çalgıcıları dışarı atılacak, *Vakit*, 18 Ocak 1931, 1.

Ek 7: Romen çalgıcıları hâlâ niçin memleketimizde?, *Vakit*, 23 Ocak 1931, 1.

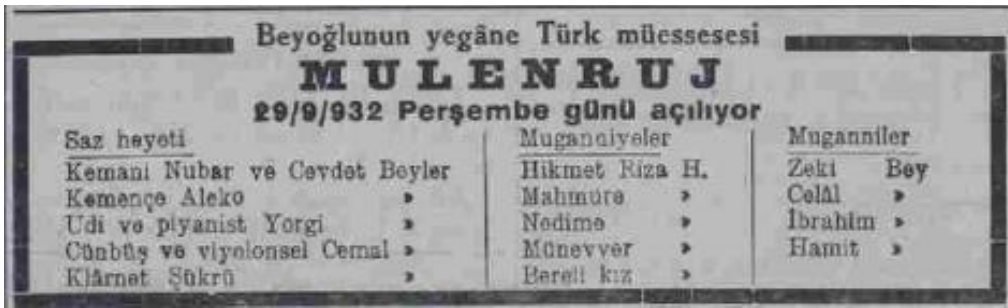
Ek 8: Alaturka ve alafranga çalgıcıları birleştiler, *Milliyet*, 1 Ekim 1931, 5.

Ek 9: Eduarda Bianco orkestrasının İstanbul'da sahne aldığı Park Oteli, *Akşam*, S. 4707, 17 Kasım 1931, s. 12.

Ek 10: Yukarıda gördüğünüz cazbant, yerli artistlerden mürekkeptir. Ötekilerden farkı ne? Alttakiler, memleketimizden avuç dolusu para çürpüp burnumuza gülen ecnebi tipleri, *Vakit*, 28 Kasım 1931, 5.

Ek 11: İstanbul Beyoğlu'ndaki Muleruj adlı Türk müessesesi, *Akşam*, S. 5018, 28 Eylül 1932, s. 12.

Ek 12: *Ecnebilerin Yapamayacakları İş*, *Akşam*, 31 Aralık 1931, 2.

Ek 13: *Ey Türk ibret al!*, *Milliyet*, 24 Nisan 1934, 1.

Ek 14: Ankara'da tanınmış iki şahsın ev inşaatında çalışan Bulgar işçiler, *Son Posta*, 3 Temmuz 1935, 10.